Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- [ ] Coloured covers/ Couverture de couleur
- [ ] Covers damaged/ Couverture endommagée
- [ ] Covers restored and/or laminated/ Couverture restaurée et/ou pelliculée
- [ ] Cover title missing/ Le titre de couverture manque
- [ ] Coloured maps/ Cartes géographiques en couleur
- [ ] Coloured ink (i.e. other than blue or black)/ Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- [ ] Coloured plates and/or illustrations/ Planches et/ou illustrations en couleur
- [ ] Bound with other material/ Relié avec d'autres documents
- [ ] Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/ La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure
- [ ] Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/ Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

- [ ] Coloured pages/ Pages de couleur
- [x] Pages damaged/ Pages endommagées
- [ ] Pages restored and/or laminated/ Pages restaurées et/ou pelliculées
- [x] Pages discoloured, stained or foxed/ Pages décolorées, tachetées ou piquées
- [x] Pages detached/ Pages détachées
- [x] Showthrough/ Transparence
- [x] Quality of print varies/ Qualité inégale de l'impression
- [ ] Continuous pagination/ Pagination continue
- [ ] Includes index(es)/ Comprend un (des) index

Title on header taken from:/ Le titre de l'en-tête provient:

- [ ] Title page of issue/ Page de titre de la livraison
- [ ] Caption of issue/ Titre de départ de la livraison
- [ ] Masthead/ Générique (périodiques) de la livraison

- [x] Additional comments:/ Commentaires supplémentaires: Text in Ukrainian.

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X	12X	14X	16X		18X	20X	22X	24X	26X	28X	30X	32X
				✓								

Випуск 57.

Видавництво Едварда Унсінґа
в Перемишли.

АНТ. СТ. БАССАРА.

ПРОВІДІНЄ БОЖЕ ВСЕ ЧУВАЄ!

Оповіданє з часів Наполеоньскої війни 1812 року.

□□□

Після автора переповів:
Н. ЛЕСИК.

□

Ціна 25 цент.

WINNIPEG MAN. 1914.
Накладом руської книгарні. - Друком краєвого Закладу катол. Видавництв Едварда Унсінґа в Перемишли.

Made in Austria (Galicia).

Великим скарбом для чоловіка є добра книжка!

Такі користні книжки дістанете за попереднім надісланем гроший в РУСКІЙ КНИГАРНИ у ВІННІПЕҐУ 850 Main. St. — Власні виданя книгарнї є слїдуючі:

ДОМАШНИЙ ПИСАР, або наука писаня листів, взори руських і анґлїйских листів у всяких случаях житя потрібних, а іменно: листи з потїшенєм, подякою, порадою, з желанями, як також взори листів біжнесових (інтерисів) упімнень, просьб і т. д. Книжка та потрібна в кождий час кождому чоловікови, тому кождий повинен собі її замовити за цїну тепер дуже дешеву, бо всего . . . . . 35 ц.

Слово правди, написане сьвященником Петровом 15 „

Про чуда сьвятих Дамазія і Панкрація, або памятка з старокраєвих відпустів . . . . 10 ц.

Правовірний католик . . . . 10 „

Христос охотно приймає грішника . . . . . 10 „

Без Бога на сьвітї . . . . 25 „

Важнїйші права Канади, або наші Канадийскі параграфи . . . . 35 „

Підстава Христіяньскої віри . . . . 25 „

Вірність пастирска Ісуса Христа . . . . . . 05 „

Оборона віри, або поясненє чому і як маємо вірити в Бога . . . . 25 „

Фармазони, або як то 30 господарів записали ся чортови і як дуже забогатіли . . . . . . 25 „

Оповіданя для дітий. Гарна книжочка з образками видана в Канадї . . . . 30 „

Кавки на Жидів . . . . 10 „

Рицар і смерть . . . . 05 „

Пісні про Канаду і Австрию III Виданє . . . 40 „

Нові Пісні Гриця Щипавки . . . . 25 „

АНТ. СТ. БАССАРА.

ПРОВІДІНЄ БОЖЕ ВСЕ ЧУВАЄ!

Оповіданє з часів Наполеоньскої війни 1812 року.

Після автора переповів: Н. Лесик.

Цїна 25 цент.

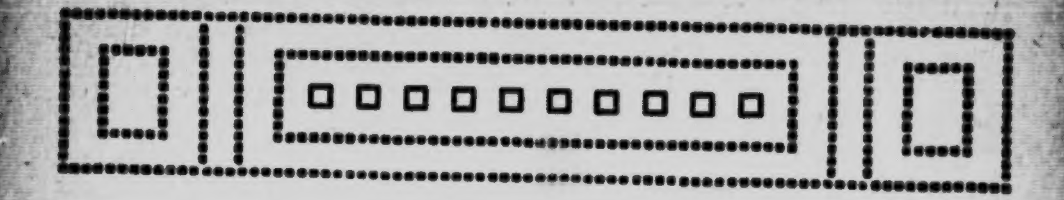
Winnipeg-Man. Canada.

НАКЛАДОМ РУСКОІ КНИГАРНІ

1914.

Друком краєвого Закладу католицких Видавництв Едварда Унсінґа в Перемишли.

ки і
при-
ким
них
лю-
году
ного
до-
ми-
оло-
ме-
кид-
ршу
Па-
ру-
цию,
йску
імцї,
яки

I.

Дивні вісти.

Часто збирали ся сусїди в хатї Матїя Соломки і по цїлоденних трудах говорили о тім, що приносили вісти з далекого сьвіта

Раз по раз приходили ріжні новини о великім цїсарю Французів, Наполєонї і о єго надзвичайних побідах. Одна вістка за другою більше зацїкавлювала.

Оповідано, що Наполєон використав нагоду великого заворушеня на далекім заходї і з звичайного капраля завдяки свому спритови став цїсарем.

А коли сусїди нерадо хотїли єго до сего достоїньства допустити, зібрав війско і так їх усмирив, що на довго мусїли притихнути.

Такі то вісти приходили до села Волицї, положеного в однїй з волиньских губерній, в котрім мешкав Матій Соломка.

Якось з початком червня 1812 р. привіз жидпахтар з одного більшого міста до Волицї першу певну вість, що Наполєон ще в маю покинув Париж і по кількох днях побуту у Дрезнї закватирував до Вилковишок і видав до війска проклямацию, що мала бути виповідженєм війни [illegible]ї. В війску Наполєона суть ріжні народи як [illegible], Нїмцї, Австрияки, Голяндцї, Італійцї, Еспа[illegible] Поляки і Русини.

Справдї ті вісти жида не були пересаднї, бо війско Наполєона складало ся з ріжних народів і числило до шістьсот тисяч людий.

Після кружачих вістий мав Наполєон напасти на Москаля і увільнити всї підбиті народи з під єго кормиги.

На ті вісти заклекотїла цїла Волиця. Від рана до ночи о нічім не говорено, лиш о появі Наполєона, а коли надійшов вечер, громадили ся селяни в хатї або під хатою найповажнійшого господаря Матїя Соломки. Часто тревали цїлу ніч розмови о побідах Наполєона в Египтї, в Італїї, Еспаннїї, під Австерлїц і Еною.

Так було й тепер. Найповажнїйші ґазди посїдали на приспі хати, коло них їх поважні жінки, а на земли біля них дїти.

— Оповідають — розпочала жінка Симка, — що Наполєон має таку силу, що як хоче, то в очах счезає, аби знова показатись на іншім місци.

— Не оповідайте байки — відказав на се Соломка — він такий самий чоловік, як кождий з нас, лиш має такий віщий розум в голові, котрим всьо наперед згадає.

Коли так розмавляли, до Соломкової дочки Марусї присїв ся Марко Деревняк, чоловік сильний і рослий о виразних і пристойних рисах лиця. До працї не найшовбись єму другого рівного в селї, але коли прийшло над чимось застановити ся глубше, о чімсь видати власний суд, то Марко був безрадний, як би мала дитина, за котру отець або мати думають.

Коли бувало прийде з церкви, а хтось єго запитає ся:

— А яка там проповідь була? — то звичайно відповідав:

— Дуже красне, мій любий.

— А о чім то отець духовний говорили?

— А хто-би то всьо міг запамятати та хтоби собі над тим сушив голову.

Отже не звик був Марко собі голову ломити над нічим і не ламав собі тим або сим як іньші, тай з тим єму добре було. А що був не поганий хлопець і мав досить майна то неоден хотілби був бачити єго зятем.

Марко з женячкою цілком не спішив ся. На всї намови відповідав постїйно:

— Моя жінка ще в попелї бавить ся.

Так минали місяцї за місяцями, інші женили ся, дївки віддавали ся, а Марко як був, так лишав ся парубком.

Але якось перед місяцем рознесла ся по селї вістка, що до Марусї Соломки післав Федір Білан сватів. Та вістка як-би громом вразила Марка. Дрожав на цїлім тїлі. Чув, що не обоятно було єму, що Маруся може вийти за когось за муж.

На саму згадку, що Маруся малаби чиєюсь бути, стискались єму кулаки, затискались зуби болїсно, а він, під вражінєм тої гадки, кусав-би зубами і дерби нїхтями того, хто поваживби ся взяти Марусю за свою.

Та на єго щасте Маруся не приймила сватів.

На хвилю охолов, але гадка, як раз мозґу вчепить ся, як раз дістанесь до серця, не так легко з него уступає.

Від того дня не міг Марко тої гадки позбути ся. Она відбирала єму сон та охоту до працї.

Люди дивували ся тій змінї, але нїяк не могли собі се вияснити. Тай сам Марко не міг докладно означити своєї любови, не був певний чи то чуте

є любовію. Вкінци прийшов до переконаня, що се є та любов, о котрій ту і там чув.

Однак був так несьмілий, що ні за що в сьвіті не був-би звірив ся з любовию Маруси ані нікому.

Змаганє те тревало з місяць. Марко безустанно шукав нагоди, аби хоть з далека поглянути на Марусю та натішити ся єї уродою, але до неї ніколи не зближав ся.

Аж доперва сего вечера.

Коли інші гуторили о надходячій війні о Наполеоні, Марко присїв ся до Марусї і почав заглядати їй в очи нічого не відзиваючись.

Маруся була дївчина добра і чесна, трошки жартібливої вдачі. Любила Марка за єго трудячість і відвагу, але не більше понад інших, що єму в тім дорівнували. Еї серце до нікого не забило живійше.

Коли Федїр прислав сватів, відмовила для того, що ще не спішить ся іти за муж.

Коли нині Марко дивив ся єї в очи сказала:

— І що бачиш в мені, що так вліпив очи як на яке чудо.

Тодї дивом щось у Марку заворушило ся, стратив давну несьмілість і одним духом став говорити:

— Марусе, я незнаю, що то є любов, коханє, ані о нім не умію говорити. Але чую, що, якби хто інший тебе взяв, то бим зараз єго позбавив житя.

— Але який мені герой! — засьміяла ся Маруся — а як порося на пущенє різали то ти за стодолу утікав, аби на кров не дивити ся!

— То правда — признав Марко — порося мені нічо не було винне — а я на невинну кров дивити ся не можу.

— Ано покажи штуку. Коли ти такий відважний, то вступи в ряди Наполеонового війска, а потім запитаєш мене о відповідь.

Марка огорнула охота побоΡотись з Москалями, раз як з ворогами народу, а по друге, щоби подобатись Маруси.

Від того вечера Марко не зазнав спокою. Єго гадки були не спокійні. Думав над сим, як би то найлекше дістати ся в військові ряди. Часто ночами мав сни. Десь в снах бачить себе серед численних рядів жовнїрів Наполєона, десь він тне шаблюкою царских посїпаків, а Маруся десь сидить цїла в біленькім як снїг одїню на золотистім тронї, а він зносить перед ню на купу трупи Москалїв. Маруся говорить:

— Не рубай, бо людий не стане на сьвітї. А він відповідає:

— То нїчо. Бракне людий, але ти менї лишиш ся.

Так снив Марко ночами, так мріяв днями.

II.

МАРУСЯ.

Туга Марусї за Марком. Де він подів ся? Маруся приходить до переконаня, що Марко у війску. Маруся покидає родинний дім, та іде шукати Марка.

З початку нїхто не зауважав, що Марко десь з села щез. Але, коли люди бачили, що хата, в котрій сам мешкав, була замкнена, пізнали, що Марко десь з села вийшов. Люди догадувались, що вибрав ся десь на довший час, бо й корову продав і хату замкнув, але також догадували ся, що Марко ще верне ся за кілька днів або тижнїв, бо анї хату, анї поле не продав.

О дивнім зникненю Марка говорено через кілька днїв, потім стали поволи забувати і по кількох днях майже забули. І нїчого дивного. В часї пильних робіт в поли селянин не має часу на роздумуванє, бо єго приманює праця.

Та вістка була обоятною з початку для Марусї, але коли стала над тим довше думати, ставало їй щораз сумнїйше за Марком, огортала єї якась дивна туга. Найсмачнїйша їда не смакувала, а ночами спати не могла.

Бувало, вийде на луку з граблями гребти пахуче сїнце, то зараз зачнуть єї в голові кружити ріжні гадки.

Хоть інші губили ся в домислах, де Марко міг счезнути, она одна від першої хвилї була певна, що не деінде, але послушний єї нерозважному візваню, удав ся до великого Наполєона. То почутє єї великої сили над Марком, почали в нїй витворювати для него якесь живійше чутє, але так дороге, котрого би не вирекла ся за жадні скарби.

Все ставав їй перед очи той вечір, в котрім жартом висказала, щоби Марко пішов на війну. А тодї пригадались їй і давнїйші днї, коли ще она навіть не догадувалась, що Марко єї собі уподобав. Всьо собі пригадала і прийшла до переконаня, що й передше Марко не був для неї обоятний. Завсїгди найрадше любила гуляти з Марком.

Ті гадки не давали їй спокою, тому дуже змарнїла, так, що родичі побоювали ся, щоби цїлком не розхорувала ся.

Бувало, мати питає, чи що їй не долягає, а она відповідає:

— Нїчого, мамусьо. нїчого! — Найчастїйше уступала з очий матери, щоби десь скрито поплакати і злекшити тугу свому серцю.

Так перейшло два тижні, а Маруся щораз більше з кождим днем мізерніла. Сего не міг довше видержати батько, отже раз взявши єї за руку поспитав:

— Марусе, на Бога скажи, що тобі бракує, бо мене у гріб заженеш, тай сама до гробу влізеш.

Пробувала висунути руку з єго долоні, але не пустив. Дармо шептала дрожачими устами:

— Нічого мені, татусю, нічого.

— Ой неправду говориш, дитино — сказав Матій. Хотьби то була найгірша річ, то перед ким визнаш всьо, як не перед батьком? Говори всьо, що тобі є, а принесеш полекшу і собі і мені і бідній матери.

Тоді Маруся припала єму до грудий і так розплакала ся, що єї ніяк не можна було заспокоїти. Доперва по довгім часі прийшла до спокою і оповіла цілу річ.

Здивував ся старий Соломка не так любовію Марка до Марусї, але тим, що Марко пристав до війска. Старав ся витолкувати Марусї, що Марко десь пішов купувати ґрунт, але не на війну, але ніяк не міг єї переконати.

Для Марусї ставав ся Марко чим раз дорозший. Слухала з більшою увагою о дорогах Наполеонового війска. Коли чула, що Наполеон перейшов вже Німен і зближає ся до росийских земель, то Москалї заступять му дорогу, розпічне ся бій і або одна сторона виграє, або друга, а відтак наступить спокій і Марко поверне до Волицї.

Але, на жаль, надії Марусї не сповнили ся. Справдї під Смоленьском — після надходячих вістий — дігнали війска Наполеона Москалїв, що ставили їм чоло. Прийшло до завзятої борби, котру

однак російский ґенерал перервав і почав подавати ся в глубину Росиї.

Єго війска уступаючи перед Наполеоном, нищили всьо. Цілий край, де перейшли Москалї, виглядав, якби над ним перелетів Ангел погибели. — Москалї, уступаючи перед Наполеоном, не лишали для наполеонської армії анї дрібку живности, анї клаптя сїна.

Серцем Марусї почала метати нова журба. А може бідний Марко, нїм Наполеон дожене Москалїв, де в снїгах на чистим поли помре. А коли би, Боже хорони, став ранним серед снїжної заметїли, то хто єму заосмотрить рани? Хто єму дасть їсти?

Вправдї они ще по законному до себе не належать, ще не брали слюб в церкві, але серцем то они вже до себе належать і доки будуть жити, доти будуть до себе належати.

І мимовільно зродилась гадка у серци Марусї, що она повинна і має обовязок товаришити вже від тепер єго доли й недоли.

Тихцем і скрито ладила ся Маруся в далеку дорогу, пращаючи любі поля, дерева та сади, а попращавши всьо ночию, аби нїхто єї не здержував, звернула ся в східнім напрямі, де — після оповідань — була Наполеонова армя.

III.

ДО НАПОЛЕОНА.

Марко вибираєсь в дорогу. Стріча з їздцями. Стріча з московским відділом жовнірів. Завдяки хоробрости Марка шість їздців побіждає трийцять Москалів.

Марко покинув Волицю з гадкою, аби як найскорше дістати ся до Наполеонової армії і іти з ним на Москалів, а коли їх вже раз здибле, то буде бити кілько сил старчить. О збрую не дуже журив ся. Справді взяв з дому стару стрільбину, але чув, що таким оружієм мало що зробить там, де в роботі гармати. Зрештою Наполеон що стараєся о всьо, коли побачить єго з лихою збруєю, засмотрить єго в ліпшу.

Марко вийшов з Волиці ночию, хотячи оминути тих звичайних питань: А куди? а де? а по що? Задержаня не бояв ся, бо і хто би єго там задержував.

Перед виходом з Волиці без розголосу продав коники і корову, пастуха відіслав до родичів і заплатив му аж до кінця року.

Ніч була тепла і така тиха, що найлекший шелест було чути.

На ~бі сьвітили зорі, а місяць блистів в цілій повни.

З початку дорога бігла здовж села, відтак через тінистий бір. В нічній тишині розлягав ся відголос Маркових кроків, а вторувало єму єго серце, що від якогось часу стало так неспокійне, як той ложак вихований на вольности, котрому хотять наложити уздечку.

Серце било ся в грудях, а в голові шуміло, як на якім ярмарку.

— І по що я йду? — питав себе Марко. — Прецінь Маруся у Волици, а не при Наполеоні.

І вже хотів з дороги завернути ся, але прийшли єму на думку слова, сумніваючі ся о єго відвазї і хоробрости. Нї! не верну! — шептав. — Вернути на сьміх?

І знова спішив дальше.

— А сли між тим хто інший з нею ожени́ть ся? — Але нї, Маруся не така! — відповіло єго серце. Она за мою хоробрість, не відплатить ся невдякою.

— А коли згинеш? — запитав розум. — Щож тобі зі всього?

— Божа воля — тихо говорив Марко. — Що стане ся, то стане ся, але я вже перед стрічею з Москалем не верну ся.

Коли вже свитало, був Марко о три милї від Волиції. Утома дала ся єму добре в знаки, а жолудок домагав ся поживи. Отже сїв під розложистою грушкою, виняв хлїб з торби і став заїдати.

Нечайно почув тупіт копит. Насторошив слуш, щоби переконати ся з котрої сторони має сподївати ся гостий. Розпізнав, що власно з тої сторони, з котрої він прийшов, походить той тупіт.

Незабаром показало ся з краю лїса кілько їздців, що скоро зміряли до Марка. Марко чим скорше сховав хлїб у торбу, відговорив коротеньку молитву подяки за спожите снїданє і буз готовий на приїзд їздців. Не минуло двайцять хвиль, коли їздцї були вже коло него. Було їх шість. По одягу мож було пізнати, що воянне ремесло було їм добре звісне. Оден з них відізвав ся:

— Слава Ісусу Христу! А куди Бог провадить!

Марко мав вже відповісти, що на війну, але

вкусив ся за язик, бо постановив бути осторожним і сказав:

— Оттак собі іду в сьвіт, де очи несуть, може де найду ліпшу долю.

— Добрий бувби з него слуга — шепнув оден з їздців. — Можна би єго так взяти з собою, Стефане?

— А деж єго візьмем, коли не маємо більше коний?

— Можнаби по дорозї купити — прібував толкувати попередний, але той що ними проводив, сказав:

— Не марудьте без потреби, бо на нї нащо не придасть ся. Жовнїр повинен собі сам обслужити. Отже був би непотрібний видаток.

На згадку, що їздцї їдуть на війну серце Маркови забило ся сильнїйше, позаяк сподївав ся засягнути від них відомости, в котру сторону має іти Отже знявши покірно шапку, поспитав:

— Перепрашаю, чи панове також до Наполєона?

— Як то також? — закликали майже рівночасно їздцї. — Чи і ти ідеш на війну?

Збентежив ся дуже Марко і завстидав ся, що схвачено єго на брехни, отже став незручно толкувати, через що попав у ще більше підозрінє.

Їздцї стали щось межи собою шептати і поглядати на Марка, а він не могучи видержати того упокореного положеня, кинув на землю шапку, погладив волосє на голові і став казати:

— Най стане ся, що хоче, але скажу всьо. Як ви наші, то слава Богу, але як Москалї, то наперед попробуємо ся, нїм мене усмертите. Але то гадаю, що ви наші, бо Москаль анї Бога не пославить, анї людскої бесїди не розумiє.

Відітхнув Марко, бо лекше на серцю стало, що позбув ся брехні. Відтак говорив:

— Так, панове, іду бити Москаля, бо від того залежить моє щастє. А сли, панове, також на Москаля, то мене також заберіть з собою, бо не знаю куда до него веде дорога.

Іздці постановили взяти Марка не як слугу, але як свого товариша оружя. Нїм мали набути для него коня, мусїв спішити за ними пішки.

Коли іздці хотїли на переміну давати свої конї Маркови, то Марко тої услуги не приймив і сказав, що так довго на жадного коня не всяде, аж буде мати свого.

Ті слова дуже припали до вподоби іншим товаришам.

Між тим Марко оповідав щиро отверто причини, що склонили єго вийти на поле борби.

Товариші полюбили єго ще більше за єго щирість і любов до Марусї.

Така подорож тревала несповна два тижднї, а дороги уйшло не много, бо іздцї їхали ізза пішого Марка поволи. Доперва при кінци другого тиждня куплено доброго і сильного коня для Марка. При купнї ще лїпше пізнали товариші безінтересовність Марка. Він не дав їм за коня заплатити, але сам виймив гроші і заплатив за него.

Від тепер наші подорожні спішили скорше. А що то було горяче лїто, тому в день відпочивали десь під тїнистими деревами, а в ночи прямували близше до цїли.

Десь коло кінця серпня прийшло ся їм стрінути ся перший раз під Андрусовом з Москалями.

То був вечер. Коли по цїлоденнім відпочинку, який собі в лїсї урядили, виправились в дорогу, спостерегли нечайно віддїл Москалїв, що складав

ся з триняйцятьох жовнірів, котрі їхали прямо на них.

Стала переважати гадка, що найліпше завернути коні і що сили утікати.

Не подобала ся та гадка Маркови і він за се всіх зганив.

— Як то — каже — йшлисьмо шукати Москаля, а знайшовши єго, будемо перед ним утікати?

Завстидали ся тою відвагою товариші і постановили побороти ся з Москалєм.

Трех укрило ся в лісї, а чотирех на стрічу Москалям. Коли положили кількох жовнїрів, стали ті, що вийшли на стрічу завертати в ліс. Москалї гонили за ними, але вже у зменшенім числї. Ту дістались они у два огнї і падали з коний один за другим. Марко стріляв найбільше і перестав аж тодї, коли недобитки московського віддїлу були з відворотом вже досить далеко.

Всї товариші дякували Маркови за знаменитий провід і стискали з радостию щиро єго руки.

Марко подякував в души Богу за побіду, а єго уста шептали: То для любої Марусї.

Відтак поїхали веселї дальше.

IV.

Бій з Москалями.

Марко і товариші дістаются під команду полковника Рутковського. Перевага в бою над Москалями. Рутковський грозит Маркови великою карою за се, що він самовільно боров ся.

Тому що ряди Наполєона прорідили ся, повитано наших сїмох їздців дуже радісно. Марко і єго товариші були придїлені до 12 полку, котрим доводив полковник Рутковский. Конї мусїли віддати на

услуги артилерії, що в бою під Смоленьском по-
страдала много коний.

Рутковський, жовнір хоробрий і досьвідчени
не дав людям підчас постою дармувати, але каза
безнастанно вправлювати ся в оружю. Супроти тог
Маркови, приавичаєному до праці, приходилось зно
сити військові невигоди дуже легко. Гнівало го се
що десь все Москалї їм вимикають ся. Зрешток
і за Марусею і за Волицею було єму тужно, отже
радби як найскорше набити Москалїв і вернути д
дому.

Але Москалї уступали як би на перекір. До
перва під Можайском ґенерал російский Котузо
постановив попробувати ще раз своїх сил. Патрул
наполеонські донесли, що Москалї суть недалеко та
що зі всього можна вносити, що битву приймають

Наполеон на сю вість розяснив лице. Миттю
розійшли ся розкази по всїх рядах Наполеонової
армії. Ґенерали видавали прикази підкомендним, а
укладали відділи до сподїваної битви.

Рутковський загрівав своїх жовнїрів кождого
з осібна. Задержавшись перед Марком поклепав го
по плечах і сказав:

— Ви певно перший раз у війні? А но, дай
Боже заслужити собі на назву жовнїра або по-
хвально понести смерть!

— Хоть-би і зараз прийшло ся смерть поне-
сти — сказав Марко рішучо.

Цїлий той день перейшов на вільнім посуваню
ся вперед до означених з гори мість і на остаточ-
нім приготованю до бою. Якось на третий день за-
чали грати армати свою кроваву пригривку. Їх від-
гомін доходив здалека і в серци Марка будив якесь
дивне чутє. То не була трівога, але радше обава,
аби гармати, від котрих голосу аж земля дрожала,

не витовкли всїх Москалїв і для него нїчого не лишили. — Між тим розніс ся приказ:

Позір! На рамя оруже!

На другий розказ війско Рутковского стануло в одній лінії.

А між тим грубий зойк гармат почав переривати уриваний стук карабінових вистрілів, що ставав ся щораз частійшим, щораз близше, а перемінив ся в оден безперервний стукіт, як би тисяч молотїльників горох на тоці молотило.

Війско Рутковського йшло наперед.

Той стукіт як би молоченє доходив з правої і лївої сторони.

Вкінци побачив Марко якісь плями якби стада чорного птацтва, порушаючого ся і вючого ся, як вуж без кінця. Пізнав в них козацкі сотні.

Вступила в него така завзятість, що хотїв бічи сам і хотяй би кулаками їх бити. Але пригадав собі розказ і що без розказу нїчого не вільно робити. Між тим упав розказ:

— Позір! З рамени оружє!

І знова захрустіли в сильних руках карабіни.

Між тим козаки, женучи на своїх звинних конях з криком зблизили ся на яких пятьдесять кроків.

Тодї Рутковский майже одним духом закликав:

— Збрую до ока!

— Цїлюй! — Пали!

Упала сальва, як протяглий грім. Серед москалїв счинило ся замішанє. Кільканайцять трупів упало на землю, много коний розбігло ся по поли.

— То вже? — шепнув розчарований Марко.

Однак се не був конець, а доперва початок. Сотня солдатів була вислана, щоби лиш змилити рух піхоти. Якось зараз коли їздцї щезли, почали показувати ся ряди піхоти.

Відізвала ся коменда, хряснули курки від ка-
рабінів і почав ся сипати густий огонь на непри-
ятеля. Попри уши Марка перелітали кулї, але якос
жадна его не чіпала ся, хотяй дуже не скривав ся.

Свист куль і стогін товаришів не відстрашу-
вав его, але додавав ще більше відваги і то тако
що радше волїв сейчас згинути, нїж мав би на кро
подати ся в зад.

Від часу до часу оглядав ся в бік, чи его то-
вариші ще при житю. Коли бачив, як оден за дру-
гим з его товаришів паде, огорнула его така злість
що аж зуби затиснув і крикнув:

— Гей! хто живий ще наперед!

І як той камінь, що від[illegible]вшись від скали
летить з гори і гнете всьо п[illegible] дорозї, так Марко
гнав на öслїп, а допавши рядів Москаля, валив
кольбою карабіну, хто лиш ему навинув ся.

Примір подїлав на інших, що впали на ворога
з таким імпетом, що той ледво ставив опір корот-
кий час, відтак подав ся в зад.

Якось по обох боках стало утихати.

На [illegible]ім не скінчила ся праця під Мозайском,
але она була зачатком великої побіди, однак окуп-
леної великою жертвою, бо стотисяч людьми. Як
пізнїйше обчислено, то тодї згинуло 40 генералів і
двайцять тисяч коний.

Отже дорога до Москви, столиції росийских
царів, була отверта для Наполеона. Однак Наполеон
задумав трохи відпочати по тих побідах під Смо-
ленском і Можайском. А відпочинок був конечний,
бо чим раз труднїйше було о поживу.

Коли по бою Рутковський переглянув війско,
казав виступити Маркови Деревнякови наперед і
сказав: — То ти Марко Деревняк?

— Так! — відповів Марко.

— Чому ти добровільно поступав у війні? — А чи знаєш, що тебе чекає за самоволю? Чи знаєш ти, що нарушенє приписів смертию підчас війни пахне? Рутковський не міг дальше говорити. Слези му стали в очах. Жаль му було хороброго Марка.

Се бачили жовніри і стали лекше віддихати, хотяй були певні, що кара смерти Марка не мине. Однак Марко не чув жадної боязни. Зробив своє, помстив товаришів, а о решту єму не розходить ся. Не хоче, аби вожд, котрого так полюбив, о нім зле думав, сказав:

— Пане полковнику, єслим завинив, покарай мене! але, єй Богу, не міг єм стримати ся.

— Мовчати! — крикнув Рутковський і подивив ся на Марка тим зором, під котрим дрожали і найвідважнійші жовніри. По тім єго гнів розійшов ся по закутках очий, а місто сего показала ся сле-за щира і красна, бо жовнярска.

— Най живе наш любий вожд! — крикнули хором жовніри. На смерть і житє за ним!

А Марко упав на коліна і цілував ноги доброго вожда, постановлюючи дати житє за него.

V.

МОСКВА.

Ма велике здивоване місто Москва опорожнене. — Єго пожежа. — Марко і товариші находять хору невісту і Зофійку. — Хора оповідає історію Зофії.

А Наполеон ішов дальше аж до столиці російских царів, міста Москви. Гадав, що єму прийде ся кровію се місто здобувати. Наполеон гадав ту закінчити бій і здобути найбільше та найсильнійше місто Росиї.

Але яке було здивованє Наполєона, коли застали Москву безборонну, опущену і безлюдну. Понад містом уносив ся якийсь дивний сум, якась таємна понурість, якась зловіща тиша. Війска Наполєона увійшли до безборонного міста з почутєм якоїсь безсильности, як колиб мали до діла з висшою силою, що своїм подивом повіяла на місто.

Віддїли поступали обережно, і хотїли конечно спіткати ся з засїдком та з ними побороти ся. Але на дармо. Проводирі почали розставляти залоги і готовити ся до бою.

Однак стало ся інакше. Ґубернатор Москви, Розтопчин, постановив радше місто замінити в руїну, пустити з димом, нїж віддати в руки Наполєона.

В тій цїли казав повипускати вязьнїв, злочинцїв і за цїну свободи казав їм підпалити вже перед тим опорожнене місто.

Пожар розіграв ся рівночасно на всїх боках міста, а цїле місто заяснїло як одна величезна походня.— Чотири дни горіла та метрополія сходу, та „золота Москва“, а коли огонь перестав, задуха трупів занечистила всю околицю. Гарні та величаві палати боярів, цїсарські віллї, будинок-ґмах ґубернатора Розтопчина і майже всї доми, що належали до ряду, лежали в руїнах.

Французи, що могли, робили, щоби хоч часть міста уратувати. Але супроти розшалїлої сили огня поміч була даремна. Рутковський також дав приказ своїм жовнїрам іти ратувати людске житє.

Жовнїри розбігли ся по улицях. Марко з товаришем Стрілкою пересунулись попри якийсь високий будинок, що вже був у поломіни. Перейшли ріжні коритарі, коли вкінци почули людський голос. Не надумуючись довго присунулись близше і почули виразно голос дївочої пісни.

Прийшли до середини кімнати, Марко сказав:
— Слава Ісусу Христу!

З кута кімнати було чути тяжкий стогін, а молода сімнайцятьлітна дївчина, що сиділа серед кімнати на низькім стільчику, відповіла:

— Слава на віки Богу.

Кімната була убога і скромна. В однім куті шафка на начинє, біля сеї скриня досить спорохнавіла, в другім куті просте ліжко, на котрім лежала нужденна і хоровита жінка, що числила яких трийцять і кілька літ.

— Як то? — крикнув Стрілка — ціле місто горить, а ви ту?

— Нам все одно, де пімремо — сказала хора, вказуючи на дітий. Але єї возьміть і вибавіть — додала показуючи на дївчину.

— Ах, ні! — крикнула дївчина — без пані я нігде не піду, а згину разом з панею!

З тих слів пізнали оба, що дївчина не була дочкою ані своячкою хорої і постановили розслїдити сю загадку.

— Говори скоро, панночко, що тебе склонює до такої постанови.

— Ах, пане, не час тепер оповідати — закликала дївчина. Ратуйте мою добродійку, мою другу матїр.

І дійсно зі взгляду на пожар не було часу на оповіданє. — Оба молодцї обняли хору і почали острожно іти коритарями.

— Зеню! — шептала хора лиш не відлучай ся від нас... лиш нас тримай ся.

Ішли скоро, аби вийти в безпечне місце, бо по цїлій улици шалїв пожар. Від великої горячи мури пукали. Було так горячо, що ледви можна було посуватись наперед, а дїти стали плакати.

Стрілка від часу до часу стріляв очима в зад на Зосю, на єї голубі, мудрі очка, котрі мали такий дивний потяг, що мимоволі потягали за собою хороброго жовніра.

Марко з початку яко сильнійший ішов напеpед, але поволи став слабнути, бо дим гриз єго в очи, а жар пік немилосерно; крім того хора на руках Марка ставала досить тяжкою.

Вже всї гадали, що прийдесь згинути в обіймах поломіни.

Незадовго найшли ся на якійсь широкій площи, де могли хвилю відпочати і обтерти піт з чола.

Хвилю відітхнувши, взяв Марко хору на руки, Стрілка зробив то саме з дітьми і стали іти дальше. Довго блукали по улицях, бо не знали дороги, а коли дим почав уступати побачили залоги Наполеонового війска. По кількананйцять мінутах всї найшли ся на вільнім місци. Холодний вітер відсьвіжив їх лиця, а з уст вибавлених поплинули тихі слова молитви — подяки.

Вкінци прийшли до баталїону Рутковского. Ту були дві Росиянки, котрих уратовано в Москві, а котрі відставлено їх рідні.

Алєєю з тополь посував ся сумний похід зложений зі старців, жінок і дїтий під проводом трех жовнїрів. — На кінци тої алєї натрафили на перші залоги московські.

Комендант залоги, коли довідав ся о цїли приходу хороводу, поручив прибувшим, аби задержались на місци, а сам попрямував до табору, аби засягнути інформациї, цо має учинити.

Стрілка був рад довідати ся о минувшости Зосї, бо дуже стала єму інтересною.

Заячиха приймила їх з отвертими раменами. Обізнана з любовними справами, пізнала, що Стрілка

не ізза самого милосердия але ізза іншого чувства Зосею займив ся. Она дала хорій постіль, а дітям і Зоси трохи їсти.

Марко і Стрілка не дуже спішили ся з поворотом. Коли хора спожила їду, котру принесла Заячиха і стала їй за се дякувати, просила щоби в разї еї смерти займила ся Зосею і дітьми.

Стрілка трібував потїшити хору, хоч еї житє висїло на волоску.

— О дїтий не журіть ся, а Зосею займе ся пан Стрілка — жартувала Заяциха.

— Так, дїти і Зося, є менї дорозші нїж рідна дитина! — казала хора.

— А то яким чином? — питала маркетантка Заячиха.

Хора, хотячи відвдячити ся за опіку, а може ще більше, бучи певною, що нинїшні еї добродїї стануть опікунами для Зосї і дїтий, почала оповідати історию свого житя:

Ото перед двайцять роками, коли числила ледви сїмнайцятий рік житя, пізнала свого чоловіка Яця Шкаралупу. Двоє молодих полюбило ся і в невдовзї сьвященик получив їх руки. В рік по шлюбі счинило ся повстанє. Чоловік попращав еї і пішов між повстанців ратувати свободу. Раненого Яцка взяв пізнїйше оден московский офіцир на службу і дуже собі єго полюбив. Пізнїйше і еї дозволено, от як в неволи, жити у того пана разом з чоловіком. На шестім роцї їх служби прибув до офіцира єго приятель Стослужев, за котрим ординанс нїс малу около чотиролїтну дитину. Як-раз то була Зося.

— Стослужев був полюбив молодшу сестру матери Зофії, а дїставши гарбуза, пімстив ся в сей спосіб, що викрав прямо родичам дитину. Стослужев не хотїв позбавити житя дитини, але не знати

в якій цїли віддав нам дитя на вихованя. Оно було нам — говорила дальше хора — правдивою дочкою, а підчас неприсутности мужа і мові слабости одинокою опікункою.

— А деж чоловік? — спитала Заячиха.

— Яцко звязаний приреченєм, мусїв зістати вірним свому панови. Поїхав з ним на війну і доси з ним не вернув, бо війна нескінчена. Однак доходить вістка, що Яцко за се що не хотїв іти против власних братів потерпів тяжко, іменно офіцир прошив єго грудь шаблею. Чи ся вість правдива — Бог святий знає.

Під час оповіданя хорої наоколо царювала тишина. Заячиха крадьком утирала слези, Зося затулила очи долонями, а навіть Марко і Стрілка часто сумовито кліпали очима. А коли хора скінчила, Стрілка сказав:

— Бог ласкав і вам верне здоровлє, а коли-би навіть вас покликав до себе, то ми заступимо дїтям родичів. Правда панночко?..

З сими послїдними словами звернув ся до Зосї, а та простягнула рамена і мало не кинула ся на шию Стрільцї за єго доброту.

На сей вид уступив сум з лиц присутних, а навіть на устах хорої показав ся блїдий усьміх.

Якось Стрілка утїшений почав навіть жартувати і Зоси сипати комплїмента. А она, не маючи жадного понятя о любови, відповідала по дитинячому, чим всїх розвеселила.

На відхіднім Стрілка поцїлував хору в руку, а пращаючи ся з Зосею сказав:

— Ну, а зід вас панно належить ся менї поцїлуй.

А она дивила ся на Стрілку на пів дитинним зором і сказала:

— Але-ж бо ви не сьвяті, щоби я вас цілувала.

— Ей Зоська, Зоська — мелькотав Стрілка — ти така мені мила, що аж гей... і по тих словах покинув разом з Марком тимчасову оселю маркетантки і єї товариство.

VI.

Новий приятель.

Маруся шукає дороги до Наполеонового війска. В дорозі паде непритомна. Слубоцький дає єї поміч і вказівку як має поступати з Москалями.

Між тим коли Марко і Стрілка ратували хору з моря поломіни, Маруся прямувала на схід, вірючи в Божу поміч, що таки свого любого відшукає. А коли єго відшукає, буде іти єго слідами і єго з очий не спустить, аж доки Бог якось інакше не зарядить.

То було десь в послідних днях липня, коли Маруся покинула родинний дім. Сонце цілий день кидало лучі на землю, розпалювало єї, а випиваючи з неї всяку вохкість, насичувало воздух такою сухостию, що від неї запеклі уста пукали. Маруся йшла переважно босо, бо жаль їй було чобіт, бо як-же би стала потім боса перед милим, котрий десь мусів бути у службі у Наполеона. Певно єї висьміяно би, а Марко відрік би ся такої судженої.

Але-ж бо она може звати ся судженою Марка, він єї сказав, що єї любить — а она, хоча не сказала єму сего, але від часу єго виходу з села чує таку силу любови, що сама не знає, як она може помістити ся. Зрештою, як би не мала до Марка права, то би за ним не йшла, бо она преці̂нь не жадна бродяга, але порядна дівчина.

Нечайно по еї тілї перебіг якийсь дрощ і почала трясти ся. Від серця розходили ся горячі отруї воздуха.

— Ісусе Христе — промовили нечайно уста Марусї. — А коли-би так було?

Гадка, коли вже раз дістане ся до мозґу, то точить го, як черв дерево. Надармо дївчина старає ся відігнати від себе злї гадки — они знова вертають і родять в серцю такий сумнїв, що з очий починають капати слези.

— Правда проговорює щось дївчинї — ти була найгарнїйша в Волили, але лише у Волици, бо може вже на другім, третім селї о много гарнїйшу найшов би. А щож говорити о широкім сьвітї. Не бракує гарних і при Наполеонї. Марко розлюбись ся в котрій, а о бідній Марусї забуде.

— А най там — повтаряє Маруся, але через те ще більшу любов чує до Марка. Бо вже так то є на сьвітї, — чим що дальше від нас, видаєсь нам дорозшим і гарнїйшим. Чим нам труднїйше щось посїсти, тим більше сего бажаємо.

Маруся постановила радше вмерти, нїж би мала вернути ся з дороги до дому. Най діє ся воля Божа!

Іде день, другий, не зважає, що остре камінє коле еї ноги, але спішить дальше.

Ах коли би на сьвітї було то тернє, що ноги калїчить, але стораз острійше то тернє, що в серце вбиваєсь. Терпіня тїла приносять біль, але терпіня душі суть нераз мукою і то розкішною мукою.

Так само і Маруся. Не допускала до себе веселїйших гадок, але повтаряла безпереривно ті, котрі кровавили еї серце. Мимо того, а може тому якраз йшла чим раз скорше, аби як найскорше положити конець своїм терпіням.

Йшла через ріжні міста і селя. Минула литовський Бересть та Слуцьк аж дійшла до міста Могилева над Дніпром. Вже стратила навіть рахубу днів, а нічліг і їду певно неоден пес у Волици мав ліпше ніж она.

За гроші, які мала заощаджені за нові коралї, купувала хліба. Вкінци не стало їй гроший. Мусіла живити ся стручками гороху по поли. Жебрати встидала ся, бо і деж-би господарська дочка пішла жебрати?

Спала нераз на камени, а птички присьпівували єї до сну. В снах бачила Марка цілого в золотистій збруї, на золотім кони. Наоколо него стояли лицарі, красні мов ангели. А тоді біля него ставала боса Маруся в пошарпаній, знищеній спідниччині, суха та бліда від голоду та холоду. Але, коли дотикала ся єго шати, лихий єї стрій зчезав, а она стояла в чудно гарнім шовковім строю. А лицарі питали ся: Чи то Маруля Соломківна, чи яка князівна? А Марко стояв гордий і здавало ся говорив:

— То моя Маруся наймилійша!

Нечайно всьо зникло! Ранішний дрощ будив дівчину з сонних мрій і зганяв з єї вій сон. Вставши, витала день молитвою і ішла дальше, хоть вже не так скоро, як передше, бо не ставало їй сил.

Аж вкінци труди, утома і невигоди поборолили дівичу молодість. Десь під конець вересня, коли цілий день нічо не мала в устах, лиш водою звогчувала уста, коліна під нею угнули ся, а она зімліла усунула ся на землю...

Як довго там лежала, не знала, бо, коли знова отворила очи, знайшла ся в недуже чистій кімнаті, переповненій задухою і сопухом. Лежала на ліжку накритім білим простиралом, накрита була якимсь старим коциком, чи хусткою, що певно виділа кілька

поколїнь. В другім кутї на земли спали на барлозї дїти, поза тим нїкого більше не було.

Хотїла собі пригадати, яким способом ту дістала ся, але мимо найлїпшої охоти гадка відказувала послуху. Даремно терла долонею бідну головку — не могла пригадати головно що голод еї докучав. Покріпила ся молоком, що було в горняти на лавцї і знова положила ся і заснула.

На другий день пробудила ся і побачила біля себе чоловіка в силї віку і жида в ярмурцї та халатї.

— Слава Господу Богу! Дивиш ся, кіточко, а ми гадали, що ти вже не побачиш сьвіта.

Хотїла Маруся дякувати єму, але він сказав, що она хора і еї говорити не вільно.

Коли вже могла говорити, стала зі всього сповідати ся.

Чоловік покручував вуси, а жид пейси, слухаючи оповіданя дївчини. Часто не хотїло ся їм вірити, щоби то була сїльска дївчина. В їх головах будило ся підозріня, що се мусить бути шляхтянка. Се підозрінє видавалось їм тим більше правдоподібне, бо знали, що у селян грає ролю при женитьбі скількість моргів поля, а не любов. Але прості слова Марусї ослаблювали їх підозрінє.

— Як я Слуґоцький — перервав мущина — єсли, кіточко, говориш, щиру і ретельну правду, то з тебе зух дївчина, і шкода би тобі іти на певну загладу.

— Як то? — питала она — прецїнь не іду на загладу, але до Марка, що утїшить ся моїм приходом і не дасть менї жадної кривди зробити.

— Але де там, дївчино! Нім дїйдеш до Наполеона, то не одна пригода може тобі стати ся. Тепер волочать ся ріжні банди, тож небезпечно іти

дальше. — А жид, коли видїв, що нема жадного інтересу, вийшов з комнати.

Тодї Маруся запитала Слуґоцького, яким способом она ту дістала ся.

Оповів їй, що перед двома тиждням знайшов еї жид зімлїлу при дорозї. Коли прийшов до дому оповів всьо, тодї він (Слуґоцький) взяв людий і казав еї ту принести, аби прийшла до здоровля.

— Отже тепер піду дальше, щоби нїкому не бути тягарем — говорила Маруся.

Але Слуґоцький нїяким чином не позваляв іти еї дальше і сказав, що, як вигоїть ся з ран, заданих під Смаленьском, то візьме еї в родинні сторони.

— То ви були під Смоленьском? — спитала Маруся — а чи не видїли ви де мого Марка?

— Під Смоленьском я був і там власне трохи мене подїравили, але Марка, хоть бим знав не легко знайшов бим.

— Але я го знайду!

— А я тебе не пущу, бо тебе Москалї зловили би. Я відвезу тя до дому!

— То ночию утїкну, а до дому не верну.

Однак не зважав Слуґоцький на ті погрози Марусї, та пригадував собі муки Москалїв, які на собі сам досьвідчив. Ото 12 лїт, коли бачив у свояків в околицях Києва, в молодшій сестрі єго жінки залюбив ся московский поручник Стослужєв. Мимо, що Стослужєв був молодцем гарним, гарна Олена анї чути не хотїла о сопружескій звязи з ворогом еї народу. Слугоцькі заборонили єму се отверґо. Стослужєв заприсяг пімсту і еї виконав. Слуґоцькі мали тодї чотиролїтну донечку Зосю, котру над все любили. Одного дня, коли служниця вийшла з нею до близького гаю, повернула по довгій неприсутности

сама. На питанє затрівожених родичів, що стало ся з Зосею, відповіла з плачем, що якісь замасковані люди вискочили з криївки і пірвали дївчину. Повстав в дворі великий лямент і пошукуваня на всї боки. Відразу припускано, що се вчинили прислужники Стослужєва. Однак доказу ясного не було. Стрінув ся Слуґоцький з Москалєм Стослужєвом під Смаленьском і хотїв там з ним розправити ся. Справдї рубнув єго шаблею, але ся пукла на двоє, а Стослужєв вийшов цїло. Слуґоцький зістав ранений, єго полишено на місци битви. Ледви доволїк ся до сеї жидівскої господи. А коли цїлком виздоровіє, верне до дому та забере з собою Марусю.

— Нї, мій звлотий добродїю, благала Маруся — мушу іти, де я постановила. Най дїє ся що хоче, а я йду дальше.

Коли Слуґобький бачив, що не намовить на поворот, давав їй на дорогу до Наполєона вказівки. А при пращаню сплакав як батько за рідною дочкою. — Підпровадив єї далеко і на дорогу дав їй штилєт та троги гроший.

Штилєт зробив їй потім велику прислугу.

VII.

Між Москалями.

Пригода Марусї з росийскими офіцерами в кормі. Маруся в оборонї невинности убиває Москаля Гренькова. Пригода з командантом росийским Катковом.

Умучена армія росийска боями під Смоленьском і Можайском відпочивала в долинї при дорозї до Калуґи. Армію огорнув неспокій.

Незабаром прийшло до Котузова посольство від Наполєона. За малу хвилю впроваджено французкого ґенерала Ляврістона, котрий промовив:

— Наш Найяснійший Пан, Наполвон І. присилає тобі услівя, на яких готов заключити з тобою мир.

— То ще вправді війна ледви розпочата — каже Котузов.

— Як то — каже Ляврістон — а дві наші побіди і здобуте столиці?

— Що з того — відповів Котузов — але російскої душі не здобулисьте.

— Зрештою побачимо — додав Котузов.

Коли Ляврістон вийшов, Котузов кинув папери, відібрані від французкого ґенерала на стіл, а рукою потягнув по чолї, зраненім потом. Довгий час ходив по кімнатї, а коли успокоїв ся, почав читати письмо надіслане від Наполвона. Підчас того перебігали по лици іскри усьмішки, що були виразом дивної хитрости. Скінчивши читяне листа, ходив по кімнатї, потім сїв, взяв папір і став писати відповідь. Коли вже була готова, прикликав адютанта і поручив єму вручити лист Ляврістонови.

Відтак закликав на нараду чотирох ґенералів ї оповістив їм, що Наполвон хоче заключити мир. Є надія, що росийска армія побідить, коли прийде на поміч відділ німецкий і австрийський.

Мову старого ґенерала повитано словом: Урра!

З лиця Котузова счезла усьмішка хитрости, а вступила певність себе і велика сила.

— Най ту прийде ґенерал Дохторов — говорив вожд. Він сейчас вийде і обсадить Верею. А ви, пане Плазов, перейдете через Нару і станеш під табором Мурата, Вінціґенроде обсадить форти над каналом. Кождий жовнїр має взяти на десять днів живности. Дальше, мої панове, розложимо засїдку, а побачимо, чи старий лис Наполвон, зможе від них уйти цїло.

* * *

Припорученя Котузова виконано сейчас, а ві-
сти, які одержав стали здійснювати ся. Наполео-
відтятий від сьвіта, наказав поворот. Зароїли с
улиці Москви, через котрі пересувались поодинок
відділи армії. Гамір та крик не до описаня, розмов
в ріжних язиках. Піхота помішана з кіннотою
возами. За армією експортовали гузари вози, нала-
довані начинями, шовком, футрами, турецкими дива-
нами. Всьо то забрано з домів, аби везти до Парижа.

І дальші відомости, що доходили до Котузова,
рівнож справджували ся. Ґенерал Вітґенштайн по-
бив Французів під Полоцком.

Москалї позанимали як найлїпші міста коло
Могилева.

В господї, в котрій Маруся знайшла поміч і
покріпленє по довгій а утяжливій подорожи розго-
сподарував ся росийский ґенерал Катков. То було
пять днїв по відходї Марусї, а другого дня по по-
киненю господи Слуґоцьким.

Катков, вигнав жида і обняв коршму в посї-
данє. Лишившись сам, почав ся нудити.

Раз прикликав до себе підкомендних официрів.
Не дали на себе довго чекати. Якось за хвилю
увійшло їх чотирех з огорілими лицями.

— Но я до вас не по службі — почав Кат-
ков. — Я по приятельски, на разґавор, на чай!
Ізвольте сїдати!..

Послушні розказови, а радше запрошеню роз-
гостили ся офіцири сейчас. Ординанс поставив са-
мовар на столї, положив вудженину і бохонок хлїба
а з жидівского шинквасу витягнув фляшку руму.

— Єй Богу! — закликав Катков — камрати
справимо собі празник, засьпіваєм та поговоримо
заки прийдесь нам іти дальше.

— Урра! — крикнули рівночасно офіцири.

— Слухай Греньков — звернув ся капітан до одного з офіцирів — може би ти так привів пару хороших молодиць? Було-би веселїйше, єй Богу!

Між тим чай закипів, пара почала бухати, отже в браку шклянок укладав кубки, розрубував цукор, відтак наповнив начиня горячим плином. Офіцири почали частувати ся хлїбом, вудженино̂ю і попивали чай, доливаючи до недо руму.

Греньков виняв з кишенї вукаріну і почав на нїй вигривати якогось козака. Офіцири пустили ся в танець, але ноги їм не служили.

Нечайно увійшов підофіцир і перервав веселу забаву.

— Пане полковнику — сказав Василь — ми привели шпіона. Прошу о розказ, що маю робити?

— Шпіон? Га, га, га! — белькотїв Катков. — Дати му чаю з румом — най розвеселить ся. Га, га, га! Приведи сюда!

Незабаром приведено зловленого шпіона, в постати обшарпаної і змученої дївчини.

Се була Маруся Соломківна.

На сей вид почав Катков заносити ся від сьміху. Коли успокоїв ся став говорити:

— Єй Богу, а тоти шпіон! Га, га, га! — шпіон в спідници. Єй Богу, з відки ви се привели?

На се питанє почав Василь оповідати.

Патруля, вислана для зрекоґносковання околицї, вертаючи побачила Марусю на дорозї. Булиби єї пустили, слиб не була укривала ся перед салдатами, через що збудила підозрінє, що є шпіоном. Ставила опір, через те подерто на нїй одїнє.

Слухав Катков, але не вірив, щоби Маруся була шпіоном.

— А може се Француз? — крикнув Платок.

— А ну, переконати ся — додав Катков.

І в тій хвилї кинули ся Щигол і Шаламайка і брали ся до стяганя з неї одежі. Маруся пізнала небезпеку і постановила скілько можливо боронити ся. Одним сильним ударом пхнула Щигля від себе, а той заточив ся і повалив ся на землю. Дрожачі ноги від піятики не давали му доброї підпори. Маруся між тим усунула ся в кут кімнати. Але Щигол підніс ся з землї і разом з Василем прямували до Марусї. Положене ставало грізнїйше.

А Катков бавив ся мов би не звертав на сю сцену увагу. За те Греньков найменьше пяний ще по впровадженю Марусї завважав єї красу. Коли робили собі з неї забавку, в нїм почала грати кров в серци. Відвага Марусї подїлала на него підбадьоруючо. Бачучи брутальне захованє ся товаришів, вхопив за пістолет лежачий на столї, а ставши межи ними, а Марисею, крикнув:

„Проч! Анї важити ся, бо кулька в лоб!“ салдати подали ся в зад, а Греньков звернувши ся до Каткова, став говорити:

— Пане полковнику, то женщина, а не шпіон. Полковнику, ти позвіль менї з нею погуляти, а я тобі за ню десять інших приведу. — Просив Греньков, але в просьбі крила ся і грозьба.

— Єй Богу! — крикнув Катков — бери собі єї та проси на хрестини!

Маруся дякувала в кутику Богу за се, що минула безпосередна небезпека.

Ординанс Буквай почав наливати знова чай і роздавати офіцирам, Греньков подав Марусї кусень хлїба з вудкениною та кубок чаю, запрошуючи найчульшими словами поживити ся. Голодна Маруся приняла кусок хлїба і зїла го зі смаком, однак на чай, змішаний в половинї з румом, не дала ся намовити. Між тим Греньков водив по нїй розіскре-

ним зором, а кров грала в нїм щораз дужше. Однак невинність дївчини єго онесьмілила зовсїм. Отже доливав собі руму, аби набрати відваги. Інші товариші зовсїм подрімали. Тодї Греньков зблизив ся до Марусї, та хотїв єї взяти за руку, але она скорим рухом від него відсунулась. Тому в нїм збудив ся гнїв.

Підійшов до Марусї і хотїв єї уняти в пів, але та скорим рухом відіпхнула єго руки і стала просити:

— Пане офіцир, зіставте мене в спокою — я така бідна — дуже бідна! Пане офіцир, я много днїв нїчого не їла, нї спочнула! Пане офіцир, майте Бога в серцю і лишіть мене в спокою! — Але тодї Маруся стала ще повабнїйша, ще пожадливійша. Витягнув руки, уняв єї впів і став своїми пяними устами шукати єї невинних уст. Раз до них причепившись, спивав солодощі з невинних дївочих уст до безтями. Маруся виривала ся, але надармо.

Греньків наситивши поцїлуями уста, звільнив на хвилю Марусю зі своїх желїзних обіймів. Хотїла вирвати ся і утїчи, але хвапив єї знова. Нїм зловив єї в желїзні обійми, то она зуміла сягнути за станик і в тій хвили в долонї блиснув єї штилєт, дарований Слуґоцьким.

— Боже! — прости менї шепнула Маруся і утопила остре желїзо в груди Москаля.

Крик убитого обудив дрімячих офіцирів. Зірвали ся на ноги і стали дивити ся що стало ся. Маруся тимчасом кинула ся до дверий і вхопила клямку. Скочив за нею Платок і притримав нїм зуміла утїчи. Маруся уступила перед насильством. Великий жаль огорнув єї серце на згадку, що поповнила страшний злочин, котрого би в инший час за жадні скарби не була би доконала. Єї огорнув

жаль, не тому, що поповнила злочин, але тому, що в обороні своєї дивичої чести мусіла поповнити.

Катков, видячи офіцира, облитого кровию, пізнав відразу, що стало ся.

— Га, га, га! — сьміяв ся. — А то ти Греньков справив хрестини! Єй Богу!..

Єго сьміху не зрозуміли товариші. Отжей Катков остих, а з тим страшний гнїв вступив у него.

— Замкнути до тюрми! — кричав. — Поставити сторожу, щоби не утїкла. Нинї до пивницї, а завтра на гиляку!

Марусю вивели з кватири полковника, а той упав на трупа Гренькора і плакав.

VIII.

С У Д.

Катков грозить Марусї повішенем за убийство Гренькова. Коли ведуть єї на страчене, напали на Москалїв жовнїри Наполєона. Москалї не звертають уваги на ню.

На другий день, скоро сьвіт увійшов службовий ординанс до кватири. Єго очам представив ся страшний вид; на столї стояли недопиті кубки чаю. Всюди був нелад по відбутій піятицї. Нечайно поглянув на землю і аж підскочив перестрашений. В кутї кімнати до гори лицем лежав офіцир Гриньков, страшенно змінений. Прискочив до него ординанс і почав шарпати за руку, але надармо, бо вже до житя не міг єго побудити. Відтак пішов до Каткова і став перестрашений єго будити. Але сей розіспаний гукнув на него:

— Пашол вон, дурак!

— Пане полковнику! — крикнув переражаний ординанс — таж пан офіцир Греньков анї пальцем не кивне!

Тоді случайно побачив Катков зміненого трупа Гренькова.

— Єй Богу! Іван, що з тобою! — крикнув.

Якийсь дрощ перейшов по єго тілї. Трохи прийшов до себе, але ніяким чином не міг змiркувати в який спосіб се стало ся. Відтак побудили ся і інші товариші.

— Так! закричали усї. — Маємо єю, сидить у тюрмі!

Незадовго приведено Марусю. Ішла, поштовкувана жовнірем. По страшнім, вчорашнім чинї, ока не могла примкнути. Заламала дрібні, делїкатні рученята, горячу головку притиснула до зимного муру, а стогін і плач виривав ся з єї дівичих грудий.

— Мій Боже — стогнала, падаючи на колїна в темній тюрмі — мій Боже, прости менї страшний злочин. Я не з пімсти, анї ненависти поповнила страшний учинок, але в обороні дївочої чести!.. Укарай мене, Боже, але прости, бо я бідна, дуже бідна! — І слези плинули з очий, а серце стискав корч жалю. Хотяй совість уневиннювала єї діло, то Маруся не переставала молити ся і просити о прощенє і то їй справляло полекшу. На відголос отвираючих ся дверей, здрогнула ся і зробила знак сьвятого хреста. Прочувала, що зближає ся конець єї вандрівки. На зазив Шаламайки, аби за ним ішла, покинула пивницю і станула перед Катковом. Катков кинув нерадо оком на ню і до офіцирів відізвав ся:

— Сідайте, камрати, учнимо суд, а потім шнур і гиляка!..

Маруся анї здрізгнула ся на ті слова. Не лякала ся смерти, бо она могла бути для неї полекшою. Бачучи Москалів близько себе, пізнала їх і переконала ся, що не знають милосердия. Сли Марко

дістав ся в їх руки, то певно що нема го межи живими. А сли так, то щож їй з житя? А хотяй би і жив, то чи скорше, чи пізнійше дістане ся в руки Москаля. Коби хоть раз, сли жиє, могла єго бачити перед смертию, перепросити за необачні слова, що їх висказала памятного вечера, сказати єму, що єго, над все любить.

Слези жалю почали спливати по блїдім лици Марусї. Глядїли на ню офіцири, але єї слези не взбуджували у них милосердя, але жажду відплати за смерть тов рища.

Прискочив до неї Катков і підносячи до гори кулаки, став прошивати єї острим і повним гнїву зором.

— Говори! — закричав — за що ти єго?.. чому ти єго? — е міг виповісти розпочатого реченя, бо піна виступила єму на уста, а єго став дусити гнїв. Отже знова сїв на лаві. Тодї став питати Шаламайка:

— Говори, дївко, а не бреш, хто тебе вислав на шпіоньство?!

— Ясний луч надії перейшов через голову Маруси. Таж Москалї беруть єї за шпіона — а коли їм всьо оповість, випустять єї на волю. Стала отже розказувати о Волици та о Марку, чому вибрала ся в дорогу, та свою пригоду в жидівскім домі.

Але офіцири їй не довіряли і уважали за брехуна та шпіона.

— А тепер, панове камрати — сказав Катков — звертаючись до офіцирів, прошу видати вирок:

— Увільнене, чи смерть?

— Смерть! — каже Щигол.

— Смерть! — повторив Платок.

— Смерть! — додав Шаламайка.

— Потверджую засуд! — закінчив Катков, а звернувшись до Марусї, говорив:

— Погуляєш ти, гарна дївка, на гиляцї. Круки та ворони будуть з тобою вести милий розґавор. Зимний вітер московский буде тобі сьпівав піснї любови.

Певність, що умре, додавала Марусї якоїсь дивної сили і наповнювала постановою, щоби витревати до кінця і не показати слабости супроти ворогів. На єї лици виступив румянець. Она стала більше принадною. Сю зміну зауважав Катков, зірвав ся з лави та підійшов до Марусї. Піднїс руку, аби взяти єї за бороду і лїпше їй приглянути ся, але Маруся відтрутила єго руку:

— Проч! сказала. Не руш мене, гицлю!

Запалала кров у Каткові. Піднїс руку і здавало ся, що одним замахом розторощить голову дївчинї. Однак сего не зробив! Опустив руки, та почав ходити по кімнатї. Нечайно став сичати:

— Будеш ти висїти, але наперед я тебе приголублю, а з тобою погуляю. Заплатиш ти менї за житє Івана не лише смертию.

То говорячи Катков, кидав розжареним зором на Марусю, від ніг до голови, затискав губи і тер чоло, якби які пляни укладав. Вкінци сказав до офіцирів:

— Лишіть мене, товариші, самого!

— З нею — додав — коли ті питали ся очима.

Офіцири уклонили ся і відійшли. Тодї Катков прибрав маску лагідности і покори, а ставши перед дївчиною, став говорити:

— Ти, донька, не гнївай ся, що я був такий ґбур. Підчас війни нема нїжности, головно супроти підкомендних.

Але Маруся відтунула єго від себе, говорячи:

— Пане офіцир, вирок запав — тобі го лиш виконати належить. Під тим зглядом буду тобі

послушною, але більше нїчого від мене не вимагай!

— Шкода твоєї краси і молодости! — говорив дальше Катков. Я за любов до мене дам тобі вільність і свободу.

— Любови купити не можна — она родить ся сама без нашої волї і хиба з житєм може згинути — відповіла Маруся. Я любов, пане офіцир, маю для кого іншого, а для тебе чую лиш погорду.

Катков трібував ще наклонювати, але надармо. Она знова відтрутила єго, коли витягав до неї руки. Се вже обурило Каткова до крайности.

— Га! змиє! — закричав. Ти так відплачуєш ся за добрі слова?.. Почекай, научу я тебе! Не маєш ти нинї острого желїза, не зробиш так зі мною як з Греньковом! — Се сказавши Катков, кинув ся на Марусю як дикий звір на невинне ягня. Хватив єї на пів і притягнув до себе. Виривала ся Маруся раз, другий, але єї сили були за малі, аби могла вирвати ся з рук напасника. Однак потягнула єго за собою і два тїла упали з тяжким лопотом на землю. Ту склубили ся в зявзятій борбі. Маруся висвободила свої руки з обійм Москаля і стала єго драпати ними по лици та руках — а він за те держав дївчину в сильних обіймах, шарпаючи зубами одїж, покроваючу єї дївоцьке, невинне тїло. Виступила піна на устах Каткова, очи почали му заходити кровию. Отже звільнив свої желїзні обійми, щоби пообтирати з лиця кров.

Скористала з тої нагоди Маруся, вирвала ся з єго обійм і подала ся в кут кімнати.

Коли Катков дальше грозив Маруси, она вхопила револьвер, що від вчера лежав на столї і вимірила в сторону Каткова. Упав вистріл! На жаль не влучив, бо Маруся не уміла цїловати і була ду-

же змучена. На се вбігло кількох салдатів і сейчас вхопили в сильні руки Марусю.

— Забрати ї на гиляку! — крикнув Катков.

На сей засуд стало лекше Маруси. Понесе смерть, але зневаги омине. Не боронили ся... лиш шептала слова молитви. Ішла на певну смерть. Але, коли проваджено ї з хати дав ся чути брязкіт оружя і крик людий. Пустили Марусю і вибігли на подвірє. Вийшла і Маруся і побачила як ї краяни братя сїчуть Москалів.

— Ісусе Христе! се наші — і упала омлїла на землю.

IX.

СТРІЧА.

Марко убиває Каткова. Стріча єго з Марусею і незабавом їх розлука. Стрілка пізнає Зосю, котру сильно любить.

Наполеон, наказавши відворот з Москви, вислав наперед третий корпус маршалка Нея і ґвавдию, аби торовали дорогу великій армії. До сего корпусу придїлено віддїл Рутковського, в котрого рядах був Марко і єго три товариші: Стрілка, Равич і Рокита.

Ней поручив Рутковському розслїдити в котрім місци через Березину найдогоднїйше місце до переправи для Наполеоньских війск. Рутковський дійшов до тої коржми де находила ся Маруся. Довідавшись, що в тім селї є Москалї, окружив єго зі всїх боків і напав на них. Як-раз то було тодї, коли Марусю мали вести на страченє.

Марко кинув ся як гураґан і сїк і рубав аж му піт на чоло виступив. Вкінци опинив ся під кватирою Каткова. Одним замахом повалив Платка, коли між тим Равич і Стрілка справили ся з Щи-

глом і Шаламайкою. Сам Катков хотів вернути до коршми, аби в ній ставити опір, але догонив го Марко і одним ударом карабіну, положив трупом. Підчас то о почув голос Марусї.

— Ісусе Христе, се наші!..

Марко застановив ся, бо той голос десь чув. Відтак кинув ся до коршми і стрітив Марусю, лежачу на снїгу, в бруднім, пошарпанім лахмітю. Припав оо неї, і хоть очам своїм не вірив, аби се була Маруся, почав піднимати з землї. Прийшов єму з помочию Стрілка і так оба внесли Марусю до комнати і зложили на ліжку, приготованім для Каткова. Стрілка почав відтирати Марусю, а Марко шепотів:

— То ти Марусе? то ти в такім положеню?

Дївчина стала сильно віддихати, а отворивши уста, вимовила тихим голосом одно слово:

— Марко!

В Марку тих пять букв висказаних омлїлими устами порушили всї нерви єго сильної натури. Уста почали му дрожати і корчити ся як малій дитині, а хоть сильний був і до вражінь не скорий, вибух плачем так, що аж єго Стрілка мусїв успокоювати.

— І чогож плачем, приятелю? Трупи і смерть не зворушали тя, а вид одної дївчини мутить тобі змисли?

Але Марко не зважав на слова товариша. Між тим Маруся прийшла цїлком до притомности. Було їй встидно, що така нужденна і обшарпана тепер стоїть перед милим. Марко хотів промовити, але знова обняла єго давна несьмілість. Перед кулями і багнетами нїколи не задрожав, супроти одної дївчини тряс ся як лист осики. Мовчанча Марка видавалась для неї за обоятність. Вкінци сказала:

— Марцю, не гнївай ся, що я йшла за тобою,

але я думала, що ти так мене любиш, як я тебе. Я верну і тобі в дорогу входити не буду.

Щось занепокоїло Марка! Він тілько днів мріяв о таких словах, він о них снив. А тепер хоть чує великий жар любови, стоїть мовчаливо. Ах! коби він міг се що чує висказати!...

Однак здобув ся на відвагу і став говорити:

Ей Марусько, не говори так, бо ти знаєш, що я для тебе пішов у сьвіт. Для тебе я терпів голод і холод, ізза тебе я парив Москалів!

Маруся підняла ся, а Марко взяв її за руку і так промовив:

— Жадалась, щоби я пішов на Москалів; я пішов і з ними добре справив ся. Все я о тобі думав і бояв ся, щоби я не застав жінкою другого. Бо много є красших над мене.

Ліпшого від тебе не ма на цілім сьвіті.

Між тим Стрілка дав знати Рутковському о найденю дівчини. Марко та Маруся оповідали на переміну свої пригоди від часу розруки в Волици. Уста говорили о ріжних подіях, а очи о взаїмній незмірній любови. На конець розмови Маруся додала:

— Але тепер нас нічо не розлучить?

— Хиба одна смерть! — відповів Марко.

— Попращаєш товаришів і обоє вернем до Волиці. — На се відізвав ся Марко:

— Ні, Марусе! Я тепер війска покидати не можу. Ей Богу, що ні!

— Отже ти мене не любиш?

— Люблю тя над все, але війска і товаришів покидати не яло ся.

— Ні, Марку, я вже тебе не покину... ти лишиш ся, то й я лишу ся.

Рутковський похвалив Марка за відважну постанову і сказав:

— Сли хочеш, то вертай до Волиці.

Але Марко відповів:

— Хотяй дуже люблю Марусю, то не годить ся покидати в війні товаришів за жадну ціну.

Постановлено Марусю тай Зосю віддати під опіку і догляд маркетантки. Під вечер рушили в дорогу. Рутковський з своїм відділом в одну сторону, а маркетантка, Зося і Маруся під проводом трех жсвнірів в напрямі Новгородка. Маруся і Зося відразу дуже полюбили ся як би рідні сестри.

Рушили в дорогу.

— А не забудьте, панночко о мені — додав Стрілка на пращанє Зосї.

— Ніколи! — сказала Зося з усьмішкою, хоть єї очи стали заливати слези.

— Пращай мені, Марусе! — видусив Марко. Пращай мила!

Маруся і Зося посумніли. Їх тугу старалась розбити маркетантка оповіданєм, що она також колись любила. Але надармо. Ходила так само за чоловіком, що був у війні, і що з того: єго убили, а она лишила ся дальше маркетанткою. Так минали дні за днями. Часто ночували по ріжних сільских коршмах, та мали ся на осторожности, аби на них не напав який российский відділ. Так дійшла дружина аж до одного села під Новгородом. Се була околиця безпечнійша, отже постановлено ту довше забавити. — Минув день і другий і третий спокійно. Четвертого дня мали рушити дальше на полудневий захід в родинні сторони. Вже всьо було готове, але Марусї десь не було. Почали шукати єї, але надармо. Супроти сего, Заячиха і Зося самі рушили в дорогу.

X.

Над Березиною.

Марко у відділі війска Рутковського. — Їх партизантскі побіди. — Марко доказує чудес хоробрости.

Війско Наполеона чим раз зменьшувало ся. Зі всїх сторін чатували на него салдати. Голод і недостаток десяткували армію чим раз більше. З шістьсоттисячної армії лишило ся ледво сїмдесять тисяч. Цїлий сей збір людий прямував в напрямі до Березини, стараючись як найскорше перейти. А Стрілка і Марко мріяли о Зосї і Марусї....

Хоробрі жовнїри дальше конали від вітру і морозу як мухи. Решти з відділу Рутковського схоронились до якоїсь шопи. Жовнїри, нїм уложили ся до відпочинку, заняли ся коло відданя послїдної прислуги товаришам. Одному помершому хотїв Марко дати свої чоботи, але товариші на се не позволили. — Копано для померших ями, чим хто міг, баґнетами, відламками дошчок, а навіть пальцями. На скоро зроблених ношах відношено тїла померших. Ішли по тихо, а лиш шепіт молитви розносив ся навкруги. Станувши на місци, спускано тїло до землї, а на знищений мундур жовнїра посипали ся грудки замерзлої землї. Рознесло ся тихе: „Со сьвятими упокой“. На очах многих виступили слези.

— Бодай то кождий дочекав ся такого похорону — відізвав ся Равич, коли вертали до шопи, але богато спічне в жолудках вовків і інших грабіжних зьвірів!

По повороті з похорону укладали ся усї до відпочинку. — Ще сонце добре не зійшло, а відділ Рутковського вимашерував дальше шукати Москалїв. Бо всї волїли згинути від Москаля, нїж по одному

без борбц, а зі стужі та голоду. На пригірку Студінка замаячіло кілька постатий, здаєсь Москалї.

— Позір! — шепнув Рутковський. Лис недалеко, зачне ся незадовго ловля.

Минуло пів години, а неприятель цїлком не давав о собі знаку. Начайно посипали ся стріли.

— Зачинає ся — сказав Рутковський і сейчас видав приказ. — Нечайно стали показувати ся росийскі жовніри. Було їх до триста.

— Позір! — крикнув тишком Рутковський. Пали! і трийцять куль впало в неприятельскі ряди.

Пристанули Москалї і на хвилю завагали ся, але вертати не було часу, бо віддаль була за мала. Віддїл значно зменшений кинув ся наперед; відізвала ся друга сальва, а що карабіни майже дотикали грудий московських, наслїдок був ще страшнїйший, як за першим разом. Мимо се віддїл був три рази сильнїйший чисельно від малої горстки Рутковського. Розпочала ся страшна різня. Рутковський тяв шаблею на всї боки, а коли ся тріснула, вирвав карабін з рук Москаля, а обернувши єго кольбою, розбивав нею голови салдатів, як горшки на плотї.

— Зіпхають нас у воду! — шепнув Рутковському якийсь жовнїр. — Обернув ся полковник і дїйсно побачив, що о кілька кроків за ними пливуть мутні фалї шумячої Березини. В мить пізнав грізне положенє. Сли не дасть ся їм здавити Москалїв, то они зіпхають їх до води. Постановили за жадну цїну не пускати Москалїв наперед. Рутковському вже руки зімлїли від тяжкої роботи. Що хвилї підносив карабін і спускав на голову салдата, а раз так замахнув ся, що з розмаху стратив рівновагу і упав на землю. В тім моментї хотів салдат пришити грудь героя.

Се побачив Марко і як ранений тур кинув ся на Москаля, а хвативши єго в пів, так сильно стиснув, що жовняр ледви зойкнув і повалив ся на землю. Нечайно почув крик:

— Марку ратуй! — Оглянув ся і зобачив над самою рікою Рокиту, окруженого Москалями. Кинув ся в той бік. Рокита боронив ся з цілої сили. Нім Марко добіг пару кроків, оден з Москалів накрив ся ногами, відтак се учинив другий. Москалї стали напирати на Рокиту чим раз більше і заки Марко до него добіг, Рокита впав пробитий багнетом.

— Або ваша, або моя смерть! — крикнув Марко і нім Москалї оглянули ся, вже один з них упав від удару местника. Двох кинуло ся на Марка і почало з ним змагати ся. Вороги не дали хвильки відпочинку, але й самі не мали відпочинку. Нечайно Марко, відскочивши два кроки в зад, прошив грудь одного Москаля острим багнетом. Покотив ся Москаль і упав тяжко на землю. Товариш салдата замірив ся на Марка, але хибив. Тодї Марко сїпнув за карабін, аби витягнути багнет з грудий Москаля, але сїпнув за сильно, бо стратив рівновагу і впав в каламутні фалї Березини. Вода закрила єго перед очима Москаля, що сейчас побіг до своїх товаришів.

XI.

Перехід через ріку.

Соромний поворот Наполеона. — Нещаслива переправа через ріку. — Марко виратовує з води товариша Стрілку.

Великій Наполєон не міг довше зволїкати з поворотом з Росиї. Треба було конче переправитись через Березину. Але переправа була трудна, бо мостів добрих не було, лиш самі слабі і вузкі. Тим Наполєон дуже заклопотав ся.

Між тим обвіщено Наполеонови прихід Рутковського, котрий приніс якусь важну новину.

— Найяснійший Пане! — сказав Рутковськи — під Студінкою є місце так широке і плитке, щ там перейти не трудно. Я се сам справдив, а по служив мені простий случай.

— Якже се? говори! — грімко сказав Наполеон.

— Вчера ми урядили прогульку, підчас котрої цілком побилисьмо росийский відділ. Коли ми розігнали ся за недобитками, один товариш Марко Деревняк поспішив на поміч товаришови, заскоченому Москалями. Підчас розправи з ними впхав багнет в грудь Москаля, а хотячи єго вирвати, стратив рівновагу і впав у воду. Филї закрили єго в одну мить. Однак їх переміг і дістав ся на верх. Трібував дістати ся до берега, однак струя води була за сильна, тому понесла го дальше. Вже сили нещасливця стали опускати, коли нечайно почув під ногами грунт. Без найменшого напруженя вийшов на берег і доплентав ся до шопи, де маємо кватиру. Він оповів менї свою пригоду. Сейчас я післав людий, щоби справдили сей терен. Жовнїри перейшли під Студінкою там і назад Березину і впевнили мене, що нема ніякої трудности до переправи. Підчас оповіданя Рутковського лице Наполеона розяснило ся, а коли сей скінчив, сказав:

— Отже мої панове, коли нам щастє принесло вихід з сїльця, то треба нам ужити всяких сил, аби се використати.

Коли се говорив, лице єго било давною могучестию, а коли скінчив, офіцири розійшлись виконати єго припорученя.

— По відході офіцирів став Наполеон та глубоко задумав ся. Недавний побідник тепер мусить

оминати як ранений зьвір перед подразненою гурмою гончих псів. Перед єго очима станули високі піраміди Египту, сьніжні Альпи, та еспаньски провали. На даний знак підведено єму коня, на котрім удав ся на невелике узгіре, звідки було видно на Студінку. Наполеон хотів розглянути терен, на котрім мала рішити ся доля єго армії. Однак єго вид прислонювала мрака, що панувала від самого рана. Над лївим берегом Березини тягнув ся сосновий лїсок, що кінчив ся перед самою Студінкою. Дальше лежали широкі луги залиті по части водою, з котрих лиш ту і там виставали била пільних трав. Цїлий берег ріки був покритий ледом. В послїднім дни ріка сильно візбрала і широко розлила ся по околици, творячи одно величезне озеро.

— Чи вже зачато будовати мости? — спитав Наполеон,

— Так, перед годиною, Найяснїйший Пане — відповів оден з офіцирів.

— Трохи запізно!

Сапери спішили ся з будовою мостів, неоден з них у зимній водї перемерз, або ударений ледяною кригою потонув. Якось для піготи був міст готовий. Ще треба було будувати для артилериї та возів. Але між тим принїс ґенерал Корбіно вістку, що на краю лїса видко сїру масу, здаесь неприятель. Наполеон розглянув ся по цїлій околици і дав приказ кірасиєрам та уланам удати ся сейчас в діл ріки і удавати, що хотять перейти Березину. Між тим темна смуга на збочу лїса прибирала що раз виразнїйший вид. Наполеон взяв в руки люнету і став роздлядати.

— Дурниця! — сказав. Се найбільше три або чотири козацкі батериї. Однак треба бути оглядним.

Сли здержимо через 30 годин відділ Чичагова то наше спасенє певне.

Наполеон нетерпеливо глядів на будову мостів і рівночасно громадив недобитки своєї армії коло Студінки. Між тим дали му знати, що Чичагов пізнавши випад Французів завернув і рішив машерувати до Студінки, а рівночасно донесено, що друга российска армія під проводом Віттґентштайна надходить з другої сторони, з північи, в порозуміню з начальним вождом Котузовом.

— Тепер не лякаю ся нічого — сказав Наполеон зимнокровно. — В отвертім бою ще ніхто не побідив Наполеона!

З лиця цісара била могучіть і певність побіди, коли між тим — там в горі був писаний на него засуд соромного упокореня.

. . . .

З північи вжо був готовий другий міст. Армія Наполеона розпочала переправу, а заслонював єї корпус Віктора, боронячись перед напором российского ґенерала Віттґентштайна. Однак не всі відділи заховали порядок. Замішанє ставало щораз більше, найбільше причинились вози з паками і мародери. Ніхто не знав, що стане ся з рештою армії, чи впаде від ворожих куль, чи піддасть ся смертоносним обіймам страшного морозу, однак кождий ішов вперед.

Досьвіта вже ніхто не старав ся о порядок. Маси людий товпили ся на мості в неладі. Се ціле муравлиско людий видавало дикий крик. При ріці панував неописаний стиск. А на мості стали дусити ся люди, коні тратували, вози і гармати розїзджували, а зі всїх боків було чути заглушуючий крик, якби тисячі мордованих людий. Хто піткнув ся па-

дав стратований; хто витягнув руку вже був погублений, натовп ламав му всї члени тїла. А в ті людскі фалї від часу до часу падали российскі ґранати, вибивали в них на хвилю діру, що сейчас знова заповнювала ся. Кого людска филя зіпхала на край моста то найчастїйше падав у воду і дуже мало з тих що падали у воду діставали ся на другій беріг ріки.

Нечайно з тисячи грудий вирвав ся крик розпуки: Российскі кулї розірвали саму середину моста. Цїла людска маса знайшла ся в річних филях, і стала неначе тамою для води. Ударили криги і всьо зрівнали. Між тим сьвіжа маса людий з заду падали на певну смерть. Рівночасно крига проломила другий міст і похід мусїв бути здержаний.

* * *

Рутковськїй перевів свій відділ ще тоді як не було натовпу. Задержав ся на другім боцї ріки, аби в разї потреби нести підмогу переходячим через міст. Жовнїри не тратили духа.

Межи ними був Марко. Єго тїло покрите дїравим плащем, на голові якусь безфоремну масу, а чоботи пообвивані шматами.

І в єго голові почали кружляти гадки минулих днів. Они бігли за Марусею. Був певний, що Маруся єго любить, тому не бояв ся смерти, бо був певний, що коли не на сїй земли, то по смерти їх душі получать ся в вічній щасливости.

Між тим жаль му було товариша Стрілки, котрий висланий до маршалка Віктора разом з иншими трема. Єго серце почала стискати обава, що він ще живий верне. В невдовзї заслухав ся в той пекольний крик і зойк конаючих або потапаючих людий. Він бачив докладно, як люди бороли ся з кригами і напором води.

Жовніри Рутковського поспішили над самий берег, аби нести поміч калікам і потапаючим. Марко працював з цілої сили.

Нечайно, майже на середині ріки побачив на крузі пливучого чоловіка. Филї перевертали кригу і що хвиля спихали плинучого в воду; однак сей дер ся назад на кригу, щоби знов занурити ся в воді.

Не могучи дістати жердкою, Марко не надумуючись скинув з себе блюзу, а перехрестивши ся, обкрутив себе линвою і скочив у спінену воду. По кільканайцять минутах був так близько, що міг вже розпізнати черти пливучого і крикнув:

— Ісусе Христе! Стрілка!..

Пливучий відвернув ся в ту хвилю і хотів щось говорити, але уста відмовили єму послуху.

Марко подвоїв силу і знайшов ся коло потапаючого. Обняв єго сильно під руку і почав прямувати до берега. На жаль сила не могла дорівнати охоті, тим більше, що тепер лиш одна рука була вільна до борби з фалями. Чим раз частійше занурювали ся оба товариші у воді. Однак Марко ані на хвилину не покидав товариша. Коли сам занурив ся у воді випихав Стрілку на верх, аби він міг вдихнути трохи воздуха.

Бачно слїдили товариші з берега за рухами Марка. Коли доплив до тонучого стали тягнути линву до берега. Кілька разів оба потапали. Вкінци ледво о кільканайцять метрів счезли оба в филях води і більше не показали ся.

— Ратуйте — крикнув Рутковський. — Скорше тягнути, щоби хоть нашого героя освободити!

Якось потягнено линву і зараз витягнено на беріг обох товаришів, що давали слабий знак житя.

Між тим прийшов приказ, щоби віддїл Рутковського ішов до огню з армією Чичагова.

XII.

Нослїдна побіда.

Стріча Марка і товаришів з Москалями і побіда над ними. Пускають на волю росийского майора Стослужева. Раненого Стрілку кладуть на віз мародерів.

Коли Рутковський зі своїм віддїлом рушив до бою, той вже розгоріл ся в цїлій силї. Жовнїри Рутковського йшли, складаючись попри дерева і сипали огнем на неприятеля. Вкінци віддїл перейшов крізь лїсок і опинив ся на полянї засипаній снїгом. Жовнїри застановили ся, що мають робити. Кождий знав, що суть дві можливости: або відворот, а з ним і страта получення з Наполеоньскою армією, або марш вперед на борбу і смерть неминучу.

Але Рутковський довго не надумував ся. Перехрестивши ся крикнув:

— Позір! Збрую до плеча! Бігцем!

Москалї приложили карабіни і сипнули огнем. Але сей нїчо не пошкодив, бо просторонь була досить велика. Жовнїри прискорили біг. Для рівного маршу почали півголосом вимавляти: Бо... го... ро... ди... це... Дї... во!.. а коли дійшли до слів Мария Господь з Тобою, Москалї сипнули огнем по раз другий і упало трех жовнїрів з переду. На їх місце стало трех добровільно.

Рутковський закликав:

— Збрую до ока! — Цїлюй! — Пали!

Здає ся, що наслїдок не був великий, бо вистріл, даний в бігу рідко трафляє до цїли. Москалї скористали з тої сальви, бо пізнали, що віддаль була

мала і що прийшов час на здержанє атаку. Отже розпочали систематичний огонь.

Марко з початку атаку біг в самій середині відділу, але чим далї біг, тим щораз частїйше протягали ся єго ровариші по снїгу на вічний спочинок. Незабаром Марко найшов ся в першім рядї. Коли стало місце трохи вигіднїйше, уложив Рутковський свій недобитий відділ в стиснену колюмну.

В перших рядах майже половина полягла в снїгу. Ряди на хвилю змішали ся, але голос Рутковського: До атаку! — Бігцем! впорядкував їх знова. Нїм Москалї змогли дати огня, вже хоробрі жовнїрі вбивали багнети в Москалїв. Закипіла страшна борба на житє і смерть. Се кождий добре розумів, що єсли не поконає ворога, то сам мусить лячи, або мусить вертати ся де зможе єго гірший ворог: мороз та голод. А коли лиш такій був вибір, то кождий волїв смерть в отвертім бою, нїж повільне конанє.

Марко рубав з великим завзятєм та навіть сам собі команував: Раз! — два! Одного пхув кінцем багнету, другому дав кольбою по голові. Інші також не дармували. Напір був так завзятий, що Москалї почали здержуватись. Відізвали ся московскі бубни до повороту. Безладні ряди Москалїв стали товпити ся к,мостови і скоро єго переходити, ховаючись за болота.

На се не міг глядїти спокійно Рутковський і став клином вбивати ся в утїкаючих. З добутим мечем ішов поперед, маючи по однім боцї Марка, а по другім Стрілку.

Москалї перестали боронити ся і стали чим скорше втїкати. Се побачивши їх вожд, хотїв завернути їх назад до бою. Однак не знайшов у них послуху, бо панїчний страх огорнув єго військо так,

що салдати воліли наразити ся на найтяжшу кару, ніж станути против непокоячих. Московский вожд бачучи, що не повздержить своїх жовнїрів, хотїв попямувати в їх слїди, коли ту прискочив до него Марко, а хвативши єго на пів, почав тягнути єго до своїх рядів. Москаль шарпав си на всї боки, але надармо; не міг перемочи великої сили Марко, анї не міг нїяк уложити оружя.

Марко приволїк москаля перед Русковського і радісно закликав:

— Пане полковнику, — а осе мудрашка!

Рутковський кинув оком на поленого. Се був майор росийских війск.

— Плїнників нам не вільно брати.

— Розстріляти! — додав по хвили.

— Єй Богу! — крикнув плачливо плїнник. Помилуйте!.. Я по службі — що я вам завинив?

— Пане майор! — Перервав Рутковський. — Як жовняр знаєш службу! Приказ приказом, а жовнїр мусить виконати!

— Пумилуйте — почав жебрати Москаль. Я вам відвдячу ся, я вам сего нїколи не забуду, як я майор Никола Іванов Стослужєв.

— Хто? — Стослужєв? — закликав, почувши се прізвище Стрілка.

— Стослужєв? здивувався Марко і хотїв щось говорити, але Стрілка припав до ніг Рутковського і став просити:

— Пане полковнику, нїм засуд буде виконаний послухай перше мене.

А коли Рутковський позволив, став оповідати історию викраденя своєї любої Зосї, а скінчивши додав:

— Чи би се був той самий Стослужєв, котрий

своїм негідним поступованєм причинив ся мимо своєї волї, що я пізнав найгарнїйшу та найлїпшу дївчину під сонцем.

Потапаючий хватає за бритву, отже так і Стослужєв, не знаючи, що з сего вийде, став поспїшно приговорювати, що він є тим самим, що забрав родичам Зосю.

Тодї Стрілка знова припав до ніг та просив разом з Марком:

— Пане полковнику! даруй му житє!

— Добре! — сказав Рутковський. — На просьбу моїх товаришів оружя дарую тобі житє, пане майор, але під одним услівєм... Плїнників нам не вільно брати — отже звідси відійдеш, найперше прирікаючи, що в тій війнї не возьмеш участи.

Стослужєв дав слово, що участи брати не буде і відійшов розоружений в сторону недобитків єго відділу.

Рутковський зарядив малий спочинок, аби жовнїри набрали сьвіжих сил. Між тим напав на них малий відділ Москалїв. В одну мить справив Рутковський ряди і бігцем кинув ся на напасників. Се був невеличкий відділ зложений з недобитих Москалїв, що відай хотїв відплатити за пораженє. На чолї сего відділу стояв Стослужєв. Вивязала ся коротка борба. Стослужєв певно доперва по відходї з неволї пізнав свій сором і постановив єго пімстити, або згинути в борбі. Отже зібрав недобитки і ставив побідникам чоло. Однак Москалї більше з утоми та пригноблення били ся слабо і з резиґнацією наставляли шиї під удари.

Лиш один Стослужєв боров ся, як скажений. Сїк шаблею на всї боки і нїхто не міг єму оперти ся. Однак не був вдоволений бо шукав Стрілки, на

котрім хотїв пімстити свій сором. Побачивши єго, скочив як тигр к'нему і блиснув шаблюкою над головою. Але Стрілка відбив єї. Москаль рубнув Стрілку в ногу. Бризнула кров з рани. Стрілка похилив ся вперед, а упадаючи цїлим тягаром, впакував вістрє баґнету в груди Москаля.

Марко кинув ся до раненого товариша і став тамувати кров. Але Стрїлка був так ослаблений, що не було бесїди, аби лишив ся в рядах. В ту мить зявив ся маршалок Ней і оповістив, що армія Чучаґова відперта на цїлій лїнії — поворот забезпечений!

Марко з Равичем умістили Стрілку на возї, що вертав з мародами. В тій цїли відійшли від своїх. Коли вернули назад, віддїлу недобитків вже там не було, бо зникла порушаючись вперед.

Оба товариші блукали по снїжних степах.

XIII.

Туга Марусї.

Пригода Марусї в хатї мужика-Москаля. Страчена надія на житє. Маруся утомлена і зголоднїла замерзає у снїгу.

Як Маруся покинула Заячиху, рішила вернути близько наполєоньского війска та близько Марка. Вірила в Боже провідїнє, що ще знова єго побачить. Величезна сила любови до Марка держали єї на ногах. З початку йшла Маруся скоро, боючись, аби маркетантка не хотїла за ґею піти і завернути з дороги. Але нїкого не було, лиш вітер шумів по поли та вертїв снїгом. Бідна дївчина, закрита старою густкою, була виставлена на сильні вітри і зимно. Вітер тиснув ся за хустку і аж поза сорочку і шарпав біле дївиче тїло так, як се робять

мурашки, зловивши в муравлиску неприятеля. Розпука стала метати серцем бідної дівчини. Чула, що Бог не може мати над нею милосердия, над нею, що гонила за другим?

Але з сумнівом почала зростати власна оборона.

— Сли я пішла за Марком, то з великої любови, а Бог не боронить любови, але навіть ві благословить. Так думаючи, поволи успокоювала ся, а стала вступати в ві серце відвага. Однак не довго, бо в ту мить став перед очима труп Гренькова забитого в придорожній коршмі.

— Убийниця! — кликала совість.
Убийниця! — повторювала гадка.
Убийниця! — кликали тихо уста.

— Боже! прости мені — кликало тоді голосно дівча.

— Чи я мала за ціну єго житя утратити свою невинність. Пощо наставав на мене, чому не слухав мові просьби? Ісусе! Ти не карай мене, бо я се вчинила зі страху перед гріхом.

І знов зникала тяжка змора з серця Марусі, а вступала в ню рівновага духа і певність, що Бог ві сей учинок простить. На такій вандрівці та розважаню минув день. Почала западати скоро ніч. Зимний дрощ обнимав ві ніжне тіло. Була сильно утомлена. Хотіла відпочати, але де? Нагадала собі тоді родичів та родинну, стріху, що тепер не була би поміняла за царскі палати. А там в хатині, коло теплої печи сидить ві батько і мати та проливають слези за невдячною дочкою, що їх покинула. Нема родичів, нема Марка, а лиш коло неї сніжний степ, над нею небо покрите звіздами тай Бог.

Так, Бог! Той ві оборонить, Той ві не дасть згинути!

Так думав Маруся і ступав по білім снїгу, не бачучи нї звідки ратунку, хиби від одного Бога, котрий і наймарнїйшій животинцї не відказує своєї опіки.

В далї щось замаячіло... То лїс. Лїс повний дерев і дивних тайн. Прискорила кроку, щоби дістати ся до него та скрити ся бодай хоть троха перед докуливими, зимними вітрами.

За пів години станула в лїсї. Мимо сильного змученя і зимна назбирала трохи сухого ріща, просунила снїг і в однім місци розложила огонь. Бухаючі поломінєм галузки трохи розїгріли скостенїлі руки Марусї. Розвязала вузлик, виймила кусень хлїба та стала їсти. Хлїб дуже їй смакував. Відтак докинула до огню ріща, положила ся коло него і заснуло.

Огонь кілька хвиль боронив ся перед сьвіжо падаючими платками снїгу, блищав послїдним полумєм, як сухітник, конаючий на смертний постели, поки не згас на завсїгди. Тодї Марусю огорнув дрощ і она пробудила ся. Хвилину посиділа і рушила дальше в дорогу. Ледви уйшла пив милї з цїлим розгоном перебігли коло неї сани, в котрих сидїли два Французи і візник. Так скоро переїхали, що ледви могла їм дещо приглянути ся.

— Богу дякувати! — шепнула — коли Французи ту їдять, то і Марко мусить десь бути недалеко.

Третого дня побачила з далека доми покриті снїгом, розложені серед широкої долини. Довго не надумуючись, спрямувала в сторону села і станула між будинками. Запукала до дверий першої хати. З бючим ся серцем чекака, чи вийде єї хто на стрічу. Незабавом появила ся в дверах хати жінка з розкудовленим волосєм.

Нїм Маруся змогла промовити слово, стара тріснула дверима перед нею і кричала захриплим голосом.

— Во імя Отца і Сина і Сьвятого Духа. Амінь! Згинь, пропади!

З болем серця відійшла Маруся від порога негостинної хати і запукала до другої.

Відси виглянув якийсь недоросток, котрий на вид Марусї чим скорше сховав ся.

Вступила до комнати. Чоловік — мужик взяв сокиру з лави, а два єго сини взяли до рук великі коли. Маруся не знала на що се робить ся. Між тим стало надходити до хати велике число мужиків з червоними від піятики носами. На самім кінци прийшов дяк.

Дяк приступив до Марусї і став єї по російски питати звідки і за чим она прийшла. Стала оповідати в надїї, що тепер ті люди удїлять єї яких інформаций що до побуту війск. Стали хлопи не розуміючи що она балакав, але з лиця мож було догадатись, що на одно слово дяка готові єі задати смерть. Слухаючи єї оповіданя дяк споглядав недовірчиво на ню. Вкінци крикнув:

— Чарівниця!

А всї за ним хором закликали:

— Чарівниця!

В одній хвили піднесли ся хлопскі палицї в гору і в одну мить були би впали на дївчину.

— Ісусе Христе — крикнула перестрашеня дївчина.

На знак тих слів хлопи опустили руки і стали хрестити ся.

— Не бити! — закликав дяк, сумїваючись в своїм переконаню о Марусї — але викинути з села.

Ледви се висказав, сильні хлопскі руки пірвали Марусю та вивели з кімнати, не робячи їй жадної пакости.

Віддихнула Маруся, коли сама знайшла ся серед сніжних піль. Постановила на будуче вже не шукати приюту.

І знова цілий день минув без жадного висліду і відомости о побутї війск. Доперва слїдуючого дня побачила кількох переходячих марудерів французких. Они були так вимучені, що навіть були обоятні на питаня дївчини. Від тепер стрічала Маруся часто недобитків Наполеона, жовнїрів по одному, два і більше, а крім них много лежачих трупів. Бояла ся щоби еї не довелось побачити трупа Марка. До змученя долучив ся сумнїв, сили стали еї зовсїм покидати. Еї хід що хвиля був слабший, а до сего голод став еї на добре докучати. Невеликий запас хлїба вичерпав ся, а о заосмотреню в новий анї бесїди не було. Отже йшла дальше, задержуючись що кілька кроків. Трібувала думати о родичах, о Волици, о любім Марку, але ледво зроджені гадки счезали, а в голові була нїчим не виповнена порожнеча.

— Трохи сяду та відпочину · постановила Маруся і сейчас відпочинок здавав ся їй бути одиноким спасенєм.

Сїла на вистаючім з під снїгу камен Сон став замикати еї вії. Одначе боронила ся та отворила очи, бо знала, що з того сну нїколи не збудила би ся.

— Не засну — шептала і насило піднесла тяжкі вії.

— Ще лиш раз примкну вії — думала ще один раз, одинокий... Відтак встану і піду.

Але за одним разом слїдував другий та третий. Змагала ся з собою, але жажда сну була так ве-

лика, що не відігнав єго долітаючий з далека голос дзвінка та витє псів. Маруся звісила голову на груди і заснула твердим сном, а білі платки снїгу стали єї обсипувати і огортати в свій срібли-стий пух.

XIV.

Знова стріча.

Москаль Марков знайдену в снїгу Марусю приводить до житя. Маруся находить закостенїлого в снїгу милого Марка. Поворот домів. Утіха родичів. Весїлє Марка з Марусею. Радість всїх запрошених на весїлє.

Маруся заснула так твердо, що не чула анї дзвінка переїзджаючих саний. В санях сидів якийсь пан, завинений в бараняче футро. Конї надїхали близько і сполошились темною плямою на білім снїгу. Між тим пси прискочили до Марусї і стали уїдати. Але дївчина заснула так твердо, що навіть голосне гавканє псів єї не збудило. Коли пан на санях добре пізнав що то тїло дївчини, казав візникови задержати конї та взяти дївчину на сани. Вкінци заїхали до двора і занесено осторожно Марусю до теплої кімнати та уложено на тапчанї, не будячи єї цїлком.

Дївчина переспала цїлу ніч і половину слїдуючого дня. Доперва перед полуднем пробудила ся і побачила коло себе стару жінку, що на добре дрімала. А коли она почула, що Маруся пробуджуєсь вийшла незамітно з кімнати. Незадовго увійшов той пан що єї привіз, а за ним три жінки, здаєсь жінка і дві дочки. Маруся оповіла о собі всьо і довідала ся, що находить ся в хатї Павла Івановича Маркова, властителя села Заморсков.

Марков в молодих літах много подорожував, звидів Париж, Берлін, Віденъ, а у Варшаві перебував майже два роки. Підчас розмови дочки Маркова, Парася і Ксеня принесли для Марусї теплу страву і прислухували ся з увагою оповіданю дівчини. Молоде серце відчує скорше недолю ближнього, тож від часу до часу голубі очи панночок заходили слезами.

Сам Марков уважно слухав оповіданя дівчини. А коли она скінчила оповідати сказав:

— Тобі дальше не йти, люба. Серед снігів тебе чекає смерть! Тобі треба вертати до своїх. там скорше здибеш ся з судженим.

— Ні добродію — відповіла Маруся — самій менї ніяк вертати. Я відчуваю, що Марко ще не минув тих сторін і що можу му бути в поміч.

Говорять, що на опір нема лікарства. Отжей Марков мусїв уступити перед напором дівчини.

Через кілька днів лишила Маруся в Заморсков. Бачила переходячих, покалїчених жовнїрів, але Марка не бачила.

Марко з Равичем занїсши Стрілку до мародерского воза спішили за армією. Але даремно. Лишились за недобитками по заду о який день дороги. Цїлим щастєм для них були трупи замерзлих жовнїрів, бо ті показували їм дорогу куди треба було іти. З початку за кождим померлим відмавляли молитви, але пізнїйше на молитви бракло часу, а лиш їх уста змогли промовляти: „Вічная память“.

— Щасливі — шептав Равич — їх недоля вже скінчила ся, а наш конець не знати коли прийде.

Марко нїчого не говорив, але чув, що нема для них ратунку. Отже тим горячійше молив ся Богу о щастє Марусї, а думками пращав всьо, що мав найдорозшого.

А Равич говорив:

— За нами трупи, перед нами трупи, а к
коло сніг, мороз та смерть. Наше тіло буде кор
для вовків, а наші душі підуть перед трон Найв
шого. Песся доля!

День за днем такої подорожи оден до друг
подібний, а кождий тяжший, а надії спасенія
звідки не мож було доглянути. Марко, змучений с
мусів що хвиля підтримувати плечем Равича,
вже ледви волік за собою ноги.

— Марку! Покинь мене — говорив Равич
для мене нема ратунку, мені призначена смер
Думай о собі, бо згину я, алей ти зі мною.

— Бог милосердний, не дасть загинути —
ворив Марко — хоть чую що смерть неминуча.

З кождою хвилею надія спасеня що раз більш
опускала его, почав куляти і падати на білий сн
Єму помагав вставати Марко, але хиба на се, що
знова по кількох хвилинах побачити падаючого.

— Сядьмо трохи, відпочиньмо, а відтак піде
дальше — просив Равич і не чекаючи позволен
усунув ся на землю. Хотів го Марко піднести, а
було за пізно. Смертельний корч потряс раз і др
гий тілом Равича і увільнив его на все від терпін
Смертельний паралїж положив конець его житю.

Марко тепер лишив ся сам. З его очий п
плинула струя слїз. Зняв з голови шапку, клякну
і відмавляв молитву за послїднім товаришем. Оп
сля накрив трупа плащем, нагорнув на него сніг
і пішов дальше. Чув, що незадовго злучить ся з Ра
вичем. Его розум став бути на всьо обоятним,
ноги з кождою хвилею відмавляли послугу. Упа
два рази і не було нікого, аби му подав поміч. Са
підносив ся і ішов дальше. Але щораз частійш

приходила єму на гадку смерть Равича і бажанє з ним як найскорше злучити ся.

Але в ту мить отряс ся з недобрих гадок. Таж добровільна смерть була би самовбийством, самоубийство Бог тяжко карає. Отже постановив бороти ся до послідної хвилї. А та хвиля зближала ся щораз скорше.

Аби чимсь заняти свій розум, став числити кілько разів від хвилї попращаня Равича падав на землю. Начислив пятнайцять.

— До трийцять не видержу — сказав і знов упав на землю.

— Шіснайцять — вимовив і підніс очи якби шукав, в котрім місци прийде упасти по раз трийцятдесятый.

Між тим єго очи побачили скоро ідучу стать. Не хотів власним очам вірити, коли в тій стати пізнав — Марусю.

— Ісусе Христе! Маруся! — крикнув радісно

— Марку! — кликнуло дївча і кинуло ся к'нему. Але Марко вже більше нїчого не сказав, але як підтятий дуб упав на землю. Щастє відібрало єму решту сил...

Стала Маруся піднимати любого з землї; розпука, що може милого стратити, здвоювала єї сили. Анї на хвилю не відпочила, аж доки не приволїкла Марка до двора Маркова.

Сам Марков заняв ся при помочи жінок очутенєм Марка. Незадовго омлїлий почав рушати ся. Хотів щось промовити до Марусї, але не міг і заснув твердим сном.

Була надія, що Марко дуже скоро видужає.

Тоді Маруся впала на колїна і горячо і щиро дякувала Богу за виратуванє Марка.

Коли Марко пробудив ся, чув ся майже цікло[м] добре і промовив:

— Марусе, ти ту?!

— Так! я ту при тобі, при тобі на все! — промовила щаслива дівчина.

А Марко зірвав ся з ліжка, обняв Марусю за руки і говорив:

— Ти моя на віки, я і ти на віки, о Боже! щиро і сердечно еї цілував.

Закінчене.

Марков зворушений пригодами Марусї, не пустив зі свого дому молодої пари, поки не прийшла до сили. Обіцяв сам відвезти до Волиції.

Зворушені до слїз обое дякували Москалеви і по двох тижнях виїхали домів.

Радість родичів по еі повороті була не до описаня. Коки доволї натїшили ся старий Соломка воркотїв.

— Чи годило ся покидати нас без позволеня, без пращаня, а летїти в сьвіт за хлопцем, як би інших мало було у Волици!?

— Тату дорогий — відповіла на се Маруся — було їх досить, але жаден не був так дорогий, як осей Марко.

Довго передирав ся Соломка, заки позволив їм пібрати ся.

Шлюб постановлено відложити до весни, бо Маруся хотїла попросити на весїля добродія Слугоцького а на дружку Зосю, товаришку подорожи через якийсь час.

Марко взяв ся до опорядкованя хати і господарства. За кілька тижнів наспів лист від Стрілки з вістию що він виратував ся і здоров та найшов

свою милу Зосю, котра була в однім дворі: наняла ся за ключницю.

Якось по цьвітни мало відбути ся весїлє Марка з Марусею. Приїхав Слуґоцький в кілька днїв перед шлюбом.

Маруся з радости цїлувала Слуґоцького по руках за се, що він вибавив єї від смерти.

Приїхав в самий день весїля і Стрілка та єго суджена Зося з материю. Стрілка не міг Маркови відвдячитись за спасенє від смерти.

Був на весїлю і сам отець духовний, що давав шлюб. Єму оповідав Слуґоцький о цїлім походї на Москалїв, як він хотїв відімстити ся на Стослужєви за те, що викрав єго дочку Зосю.

На згадку імени Стослужєва Стрілка здивував ся. Він пізнав що батько Зосї був Слуґоцький. А Слуґоцький буз як вкопаний, бо пізнав з лиця дївчини і з оповіданя присутних, що Зося то єго дочка.

Як батько, Слуґоцький позволив на женитьбу Зосї зі Стрілкою.

З адости поцїлував Стрілка Зосю кілька разів в чоло і шию.

Всї товариші воєнної недолї і їх приятелї тїшились і веселились на весїлю відважного Марка, та дякували Богу, що під Єго Провідїнєм вийшли щасливо з поля борби.

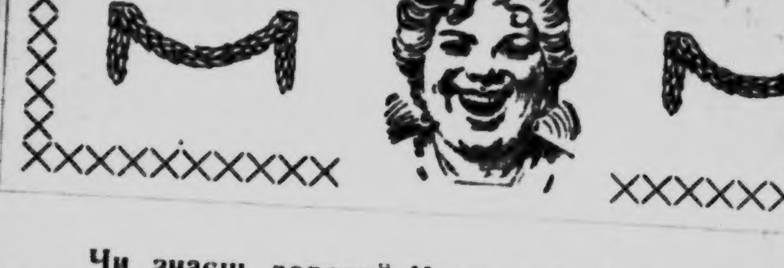
Конець.

до

пр

ру

щ

Чи знаєш дорогий Читачу цілий ряд прегарн
відань **Унсінґа?**

Мав ти вже від нього яку книжку, або співан
молитвенник? Хто мав, той знає, що ніколи нічого
мати не буде і допитує ся про

Видавництва найбільшого галицького За

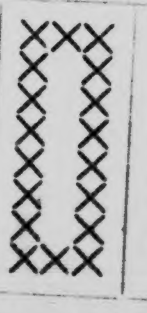
ЕДВАРДА УНСІНҐА В ПЕРЕМИШЛИ

Тому Руска книгарня у Вінніпеґу Маін Стре
всім своїм Читачам дуже сердечно поручає всякі
Унсінґа. Отже: всякі молитвослови прегарного зміс
найменьших для дітий з образцями до Служби Бож
до найбільших, та чудесно оправлених, для старшин
країнської мові.

Дальше поручає Руска книгарня у Вінніпеґу за
і найцїкавшу **Бібліотеку Унсінґа,** котра своїми прега
оповіданями, не одного зажуреного потїшила і не
ущасливила.

Тому входячи де небудь до книгарнї в Амер
в Канадї, домагайтесь виразно **Унсінґа повістий, У**
молитвенників, бо лишень тодї будете мали певніст
кровавий гріш Ваш не буде викинений на дармо.

Робітничі пісні, про долю канадийских робітників	25 ц.
Лист шинкаря до чорта	15 „
Розмова поляка з русином	15 „
Воскрешене Лазаря, повість з образками кольор.	30 „
Сім мудрців	25 „
О терпеливій Єлені	20 „
Найновійші чуда в Ченстохові	15 „
Канадийскі оповіданя	15 „
История о гарній Маґелоні	25 „
Коротка історыя церкви	25 „
Гостинець з Канади	05 „
Батько	05 „
Чому попи неженять ся!	05 „
Чого учив Христос	15 „
Кароля, прегарна повість з житя дівчини, 160 стор.	40 „
Убійники, гарна драма в 5-ох діяк, II видане	25 „
Гореслав, Історыя про сина Ґеновефи, єго жите і страсти	25 „
О дванайцяти таблицях, байки	30 „
Серце чоловіка сьвятиного Бога, або осідком діявола	15 „
Історія про сироту Івася, дуже займаюча повість	15 „
Пісні про Канаду і Австрію, 4-те побільшене видане з образками. Гарні вірші про подорож і жите в Канаді	40 „
Славні пророцтва Арабської цариці Михальди	30 „
Як утік Січиньский з Діброви	10 „
Коли лекше буде	5 „
Грішниця, Гарне оповідане	5 „
Злочин і злочинці	10 „
Що думають Социялісти	1[illegible] „
Причта про воду	5 „
Оборонець проститутки	5 „
Новий Збірник народних пісень, дум, думок коломийок і пісень Весіляних	25 „
История про Луця Заливайка	30 „
Коломийки	28 „
Пісни рекрутскі	20 „
Провідінє Боже все чуває	25 „

З нагоди столітних роковин урод
ТАРАСА ГРИГ. ШЕВЧЕНКА

повинен кождий купити

КОБЗАР Т. Шевченка. Ціна 60 цент., з образкам
ТВОРИ Т. ШЕВЧЕНКА . . . .
Ілюстрована Шевченківська бібліотека 24 книжок
На вічну память Т. Шевченко . . . . .

Кождий Українець повинен знати Історию сво
і тому повинен мати у себе:

Ілюстровану Історію України з 400 о

опр. 2·75 ц.

Українська Історія . . . .
Про старі часи на Україні . . . . . .
Географічний Атляс на укр. мові 24 мапи . . .

„Канадійські Віст

Іллюстрованна часопись.

Ціллю нашої часописи є давати українському
правдиву просьвіту, підносити його з занепаду мор
і культурного, ширити національну свідомість і п
його на рівні з другими культурними народами.

В „Канадійских Вістях" будемо поміщувати
учаючих стать вісти із житя Українців по цілім
дальше будемо подавати короткі огляди найважній
дій з цілого сьвіта, поміщувати ріжні поради, інфо
прс видане нових книжок і заохочувати до читаня
розвеселеня Вп. Читачів отвираємо в нашій часоп
селий Куток".

„Канадійські Вісти" є органом „Руської Книга
Виходити муть поки-що раз на місяць. Коли згол
більше число передплатників, то виходити-муть
на місяць, а навіть що-тижня.

Річна передплата виносить 50 цент.

»KANADIJSKI VISTY«

P. O. Box 3628 B. Winnipeg, Cana

уродження
НКА

разками 1·00
. . 1·50
нижок . 1·50
. . 50

рию свого кра

400 образ

. . 40
. . 30
. . 1·25

сти"

кому народо
ду морально
ь і постави
ми.
увати крім
цілім сьвіті,
важнійших
, інформува
питаня. — Д
часописи „

Книгарні".
зголосить
муть два р

нт.

Canada.